

POŠTNA PLAČANA V GOTOVINI

KNJIŽEVNOST

MESEČNIK ZA UMETNOST IN ZNANOST

L. III.

ŠT. 3

VLADIMIR KOSTANJEVEC:

Ob Masarykovi petinosemdesetletnici.

FRIEDRICH ENGELS:

O historičnem materializmu.

TONE ČUFAR:

Ljubezen v kleti (Odlomek iz drame).

O. RIO:

Kulturni boj v Mehiki.

AGNES SMEDLEY:

Ogleduhi (Slika iz kitajske revolucije).

FRANCE SEVER:

Tone Čufar: Polom.

IVO G.:

Historični idealizem v borbi proti historičnemu materializmu.

19

MAREC

35

UREDNIK BRATKO KREFT

HISTORIČNI IDEALIZEM V BORBI PROTI HISTORIČNEMU MATERIALIZMU

(Epilog k ustanovitvi »Filozofskega društva«.)

»Eppur si mouve!«* tako je baje trmasto vzkliknil Galilei — ne, tako je vzkliknil v »Jutru« z dne 2. februarja 1935. pod gornjim naslovom dr. Fr. Derganc, ki v harmonično nadetem članku ugotavlja pri sedanjih mladini razen pubertetnega rogoviljenja nekaj novega: duh aktivnega idealizma. — »Tudi mi starci« — pravi — »smo bili v svoji puberteti idealni, saj se mladostni hormoni najprej sublimirajo in destilirajo v idealizem in heroizem. A naš idealizem je navadno razpuhtel v prazno bobnečih besedah. Nova mladina pa očituje manj bobnenja, a več dejanja.«

Dalje ugotavlja, da je novi duh v svojem bistvu sintetičen (umsko združevalen. — O. p.): proti individualizmu ugotavlja, da je vsa kultura pridelek in proizvod kolektivnogenetične (sotrudnorazvojne) metode. Ve tudi, da raste napredek samo iz tekme različnih nazorov. — »Novo kolektivno« genetično pozornost giblje in žene intelektualna ljubezen, izvirajoča iz spoznanja, da smo vsi le drobci skupne enote, potrebni medsebojne podpore in zaščite. In sklepa čudovito idealno takole:

»Neodoljivi nadmoči historičnega kolektivnogenetičnega idealizma se je začel umikati celo — historični materijalizem. Sramežljivo se že oprasha in opravičuje: saj se ne misli tako dobesedno in ontološko, marveč takole bolj praktično, samo metodično! Ali ne prehaja historični idealizem prav za prav v ofenzivo proti historičnemu materializmu?

S tem vprašanjem na koncu se menda vsaj ne oprasha g. dr. zaradi pogumnega svojega odkritja pred materializmom, zaradi hormonov pa pred idealizmom. Saj ni odkril nič manj ko to, da se filozofski idealizem uresničuje zdaj kot historični idealizem in mu bo moral materializem prepustiti celo svoje bistvo: stvarne veljavnosti. — Ali pa samo skrbi za zabavo, da bi naše društvo bolj uspevalo. Ivo G.

* Pa se le giblje.

POPRAVEK.

V Cufarjevo dramo »Polom« se je vtihotapilo nekaj tiskovnih napak. Nekatere kvarijo smisel.

Stran 3. napačno: Stražiškar, prav: Stražišar.

Stran 9. vrsta 11. spod. ROJNIK: Takoj — prav: Tedaj.

Stran 19. na sredi: med »sanjall« in »Kaj smo pridobili?« pridejo trije pomišljaji.

Stran 30. vrsta 7. zg., klicaj za »Klikaš!«

Stran 33. vrsta 4. zg. napačno: kako, prav: kakor.

Stran 36. vrsta 11. zgoraj, nadzornik preveč govori, tajnica nič, zato je prav takole:

NADZORNIK: Ne derite se!

TAJNICA: Vi ne kričite! — Če ste vsi pijani — jaz nisem! (Rojnik in nadzornik itd., itd.)

Stran 29. vrsta 12. spod., napačno: naslov! — prav: naslov?

Popravek za 1.—2. št.: str. 32, pogl. V., konec 1. odstavka: ... človeštva, mesto: članstva.

TISKARNA „SLOVENIJA“ D. Z. O. Z.

LJUBLJANA
WOLFOVA UL. ŠT. 1

Izvršuje vsa v tiskarsko stroko spadajoča dela po zmernih cenah. — Časopisi, knjige, revije, brošure, vabila, letaki, plakati itd. Zaloge beležnih koledarjev.

TELEFON 27-55

Vladimir Kostanjevec:

OB MASARYKOVI PETINOSEMDESETLETNICI

Cela vrsta predvojnih in povojnih slovenskih časopisov in časnikov skoraj nima letnika, ne da bi našli v njih česa o Masaryku ali pa njegovih izrekov in načel. Odprimo samo »Naše zapiske«, »Omladino«, »Preporod«, »Demokracijo«, »Sokolski glasnik«, »Sokoliča«, »Zvonček«, »Grudo«, »Ženski svet«, »Delavsko politiko«, »Pohod« in »Prelom«, ki mi pridejo v tem hipu na misel: vse je polno Masaryka in njegovega duha. Morda ni moža, ki bi imel kot sociolog, filozof, teoretik in praktik demokracije in socialne evolucije, kot značaj in etično visoko stoječ in nesebičen človek toliko vpliva zlasti na predvojno slovensko inteligenco in na mlado slovensko meščanstvo toliko vpliva kakor on. Močan vpliv je imel tudi na slovensko predvojno delavsko gibanje. Pristaši bernsteinovskega revizionizma marksizma in masarykovci so osnovali leta 1902 revijo »Naši zapiski«, ki je bila teoretični organ socializma in socialne demokracije na Slovenskem. Sotrudniki te revije dr. Dermota, dr. Lončar in Prepeluh-Abditus so na vprašanja »Marx ali Masaryk« v besedah in dejanju dajali prav Masaryku. »Socijalizem« dr. Knafliča je napisan ves v Masarykovem duhu.

Z ozirom na smer našega časopisa nas zanima prav Masarykova teorija demokracije in socializma. Eden od njegovih glavnih apostolov med Slovenci, dr. Lončar, piše: »Masaryk je vzbujal s peresom in dejanjem socialni čut... branil delavstvo, ko je bil drugim socializem strah in trepet... nastopal za osemurni delavnik, za splošno in enako volilno pravico.¹ »Kot predsednik republike zagovarja postopno socializacijo.« (Istotam.) Kot najbolj desni socialni demokrat je dr. Lončar v prvih povojnih, odločilnih letih učil, da je zahteva politične demokracije obenem najjen pogoj kulture, da se more voditi boj za socialno osvoboditev proletariata le s kulturnimi življi, da se socializem ne da uresničiti z neukimi brezlikimi množicami, temveč z vzgojo najpopolnejše osebnosti, s pomočjo visoko нравnih ljudi s srčno kulturo in trdnim značajem, zakaj vodilna ideja socializma je нравni ideal. Pot do socializma

¹ Dr. Lončar, »Politika in zgodovina«, Ljubljana 1923, v članku »Masaryk«, str. 10. Prvič je izšel ta članek v organu socialnodemokratske stranke »Naprej« leta 1920.

je demokracija, razredna diktatura se pa oglašala v zaostalih državah, kakor je Rusija; kapitalistično gospodarstvo se mora spremeniti v socialistično stopnjema v gospodarski demokraciji. To uradniško-profesorsko gledanje na družbene gonilne sile in na vlogo osebnosti in inteligence so izvajali Zapiskarji, Knaflič in drugi povsem kot Masarykovi učenci.

Izčrpno označitev je podalo »Pravo Lidu«, organ češke socialne demokracije, lansko leto o priliki predsedniških volitev (pri teh volitvah so razen komunistov skoraj vse ostale stranke s socialnimi demokrati vred glasovale za Masaryka) v svojem znamenitem članku o tem, da leva parola »razred proti razredu« nima pri Masaryku nobene upravičenosti in nobenega smisla:

»Masaryk je najbolj junaški pojav našega časa, učenjak z ne navadnimi političnimi sposobnostmi, osebno hrabrostjo, nepri- merno poštenostjo in odkritostjo, mož velikega duha in še večjega srca; z eno besedo, to je mož, ki ga rodi narod enkrat v desetih generacijah... T. G. Masaryk se priznava k socializmu in je še kot univerzitetni profesor izvršil med intelektualci in meščan- skimi plastmi veliko delo za socializem in za stvar delavstva.«

I.

Nikakor se ne morem strinjati z mnogimi politikami in intelek- tualci, ki opazajo po vojni in zlasti v zadnjih letih v Masaryku in njegovem demokratizmu, v obstoječem centralizmu in v nje- govih rešitvi nacionalnega vprašanja na Čehoslovaškem ter v nje- govih pogledih na internacionalno politiko ožjih zaveznikov kak odklon ali kako spremembo od prvotne demokratične linije. Prav tako ne vidimo niti najmanjšega protislovja v tem, če so na primer nekateri njegovi učenci, kakor dr. Knaflič, svojčas pristopili k »Orjuni« in kljub temu ostali Masarykovi častilci, če mnogi da- našnji pristaši totalitarne in stanovske države različnih barv še vedno gledajo v Masaryku svoj vzor ali se nanj celo sklicujejo. Tisti, ki v vseh teh pojavih vidijo nekaj protislovnega, ki ne morejo razumeti zveze med njegovim pacifizmom in humanizmom ter njegovo organizacijo čeških legij ter boj s silo proti Avstriji, med njegovo etiko in priznanjem mezdnege sistema in večvred- nosti v današnji praksi, med demokracijo in današnjimi raznimi avtoritarnimi ukrepi na Čehoslovaškem, — vsi tisti kažejo samo to, da v bistvenih stvareh niso razumeli Masaryka, čeprav se sma- trajo za njegove učence, da so se učili samo njegovih črk, ne pa dialektične celote, kajti redki so ljudje, ki bi bili vse svoje živ- ljenje v teoriji in praksi kljub vsem očitkom in nevarnostim tako neizprosno in neustrašeno dosledni, kot je bil Masaryk. Ni redka pesem v zgodovini, da učenci niso razumeli učitelja, saj je veliki Hegel na smrtni postelji izpovedal, da mu je najhuje zapustiti svet, ne da bi videl, da ga je vsaj eden od njegovih neštevilnih slušateljev razumel.

Dr. Lončar, eden glavnih ideologov okrog predvojnih »Naših zapiskov«, označuje v svojem članku »Masaryk«² njega kot sintezo sodobnega češtva (op. cit. str. 17), bojevnika za pravico in resnico ne glede na osebne žrtve, preganjanje (14—15), kot humanista; kot zastopnika realizma nasproti sentimentalnemu navdušenju in zgodovinskemu romanticizmu. »Politika mora biti demokratična, ljudska, zato kulturna in gospodarsko socialna« (str. 11) »Politika mora izhajati iz kulturnih temeljev. Drobnost delo v smislu humanitete reši narod in človeštvo.« (Str. 9.) »Tudi politika se mora naslanjati na npravna načela.« (Str. 10. Vse podčrtal jaz.)

Vsa tukaj podčrtana načela, naštetá po dr. Lončarju, vise v zraku, so absolutna. Na svetu pa ni ničesar tako absolutnega, kar bi veljalo za nasprotujoče si socialne grupe. Npravna načela, realizem, pravica in resnica so se mogli postaviti v avstrijski fevdalizem ali pa v češtvo, in na Češkem ali med češko meščanstvo ali med češko delovno ljudstvo. Vsak od teh je imel svoj posebni realizem, svoja posebna npravna načela, svojo posebno pravico in resnico in je pač mogel začasno ali pa bolj trajno samo paktirati z drugimi realizmi in načeli. V konkretnih razmerah pa morajo vsi absolutniki Lončarjevega kova v tem laviranju med levim in desnim obstati na eni ali drugi strani, čeprav se jim zdi, da so nekje v absolutni sredini. Kot primer naj nam služi stališče dr. Lončarja, ko je pisal l. 1920. po krvavi manifestaciji na Zaloški cesti ob priliki železničarskega štrajka pod deželno vlado dr. Brejca: »... bi bila dolžnost delavskih voditeljev, da to množico skušajo obvladati v kritičnem položaju... dolžnost vlade... da manifestante razžene na primernejšem kraju... Kadar in kjerkoli bi pa hotel komunizem nastopati z nasiljem, ne da bi imel za ta nastop moralno sankcijo (od koga?), tam in takrat je človeška družba upravičena, da se brani tudi z nasiljem.« Realizem dr. Lončarja se je postavil odločno na desno.

Če hočemo doumeti postanek in stvarno bistvo Masarykovih načel in njegove ideologije, njen družbeni pomen, ne bomo prišli nikamor, če bomo govorili le o nekih absolutnih načelih. Postaviti se je treba na tla realnih, določenih gospodarskih, socialnih odnosov v določeni zgodovinski dobi, v določeni okolici. Treba je imeti v prvi vrsti pred očmi, da je bila Češka na prelomu obeh stoletij vodilna industrijska dežela v Avstriji, da je bil kapitalizem na Češkem najbolj razvit. Zato je od vseh opozicij v Avstro-Ogrski bila najmočnejša in najvplivnejša češka. Toda češka nacionalna buržoazija se je nahajala v nekako sličnem položaju kakor francoska pred veliko revolucijo; bila je v okovih polfevdalne tuje monarhije, ki je ovirala njen razvoj. Popolna meščanska demokracija in nacionalna vlada sta dva od temeljnih pogojev za postanek in razvoj mladih kapitalistov in trgovcev,

² Istotam, str. 17.

ki lahko v boju za ta pogoja potegnejo s seboj tudi proletariat. Resničnost, pravnost, humanizem je bila ideologija in načelo vsake revolucionarne buržoazije, tako predvsem francoske pred in v veliki francoski revoluciji. Bila je možnost in nujnost enotnega boja meščanstva z delavci in kmeti proti obstoječemu socialnemu in političnemu režimu; v okviru naroda ni zato nihče imel interesa, da bi se bal pred resnico; toda resnica je veljala le med njimi (in je bila zato v francoski revoluciji precej vseobsegajoča, tako da je bila videti absolutna), napram obstoječemu režimu pa je veljala samo moč. Te socialne razmere so dajale znanosti mladega meščanstva napreden značaj in hiter razmah. Toda na prelomu našega in prejšnjega stoletja je kapitalizem v nacionalno osvobojenih državah prehajal že preko vrhunca svojega razvoja v monopolistični stadij, iz svobodne konkurence v monopolizem finančnega kapitala in hkrati je velik del buržoazije jel živeti popolnoma brezdelno od rent in delnic. Nastala je doba dekadence (padca), zastoja, gnilenja, ki se je odražala seveda tudi v znanosti, filozofiji in umetnosti. Načela o bratstvu, svobodi in enakosti so se polagoma spreminjala v vedno večjo karikaturu, kakor je Engels opisal v začetku tretjega dela »Anti-Dühringa«, meščanska demokracija je postala farsa, kakor jo je plastično orisal Marx v »Osemnajstem Brumairu« na primeru Francije; filozofski idealizem, religioznost in sentimentalnost so prišli spet v modo, kakor nam je opisal Plehanov v »Osnovnih problemih«. Med tema dvema ideološkima tečajema je nihala češka buržoazija, ki se je po svojem položaju nahajala v eri pred veliko francosko revolucijo, časovno pa v dobi, ko je v vodilnih evropskih in ameriških kapitalističnih državah kapitalizem bil prav na vrhuncu in je že jel prehajati v dekadenco. Po socialnem in političnem položaju bi ji bila primerna ideologija buržoazije v veliki francoski revoluciji in pred njo, toda v dvajsetem stoletju je bila ta ideologija zastarela in je sprejela vase moderne elemente; namesto starega materializma se je oklenila religiozno pobarvanega »realizma«.

V tej dobi, v taki sredi je nastopil Masaryk in postal voditelj in ideolog revolucionarne demokracije češkega meščanstva. Ta definicija nam označuje in razlaga vsega Masaryka in sredi, ki smo jo opisali, nam edina omogoča njegovo popolno razumevanje. Navedeni člani Masarykove demokracije so tako bistveni in nerazdružljivi, da je šele z njimi omogočeno spregledati vso njegovo doslednost v teoriji in praksi skozi vse življenje.

II.

Da Masaryk ni svoje demokracije tako označil kakor mi, nas ne sme motiti. Vedeti je treba, da meščanstvo od francoske revolucije sem slika sebe in svoje institucije za absolutne, obsegajoče in zadevajoče ves narod in vse čase, in Masaryk ni bil nikdar dialektik, temveč vseskozi metafizik. Tako absolutno gle-

danje je v raznih oblikah lastnost ne samo meščanstva, temveč vsem dosedanjim zgodovinskim dobam.

Vzemimo za primer stare Grke, ki nam jih kažejo kot vzor čiste demokracije. Dr. Lončar pravi: »Že grški modrijan Aristoteles je podal v svoji 'Politiki' vsebino tega pojma v tem smislu, da imajo v demokraciji vsi državljani, revni in bogati, enako pravico pri vladarstvu, kjer odločuje večina.«³ Grki sami so smatrali sebe za »čiste« demokrate. Danes imenujejo Grke v krščanskem svetu pagane ter jim pri tem očitajo, da so sužnje smatrali za živali. Toda isti ljudje z Grki vred govore o čisti demokraciji v starem veku in že s tem prav tako smatrajo en del ljudi za živali; sicer bi dejali, da pri Grkih ni bilo čiste demokracije, ker je za sužnje ni bilo, temveč da je to bila razredna demokracija posedujočih ljudi. To, da sužnji niso imeli nikakih, niti dejanskih niti namišljenih pravic, ker so jih smatrali za živino, je bila le specifična oblika demokracije starega veka (antike).

Stara rimska država je imela najrazličnejše oblike: kraljestvo in republiko, diktaturo in demokracijo. Toda med rimsko diktaturo in demokracijo ni bilo nobene bistvene razlike, obe sta pomenili vlado patricijev nad plebejci oziroma svobodnih nad sužnji oziroma zamotani kombinaciji vlade patricijev in plebejcev nad sužnji in kmeti. Rimska diktatura se ni nikdar izvajala proti interesom dejansko vladajočega razreda, temveč le v časih notranje ali zunanje nevarnosti je zamenila okorno demokracijo med pripadniki vladajočega razreda. Med demokracijo in diktaturo ni bilo nobene bistvene razlike: vprašati je bilo treba nasprotno, v interesu katerega razreda je bila rimska oziroma grška demokracija ali diktatura. (Diktaturo je treba ločiti od despotizma; ta pa pomeni neomejeno silo in gospodstvo in samovoljo enega samega človeka.) Že beseda »demokracija« pomeni vladati nad kom, »vlado ljudstva« nad nesvobodnimi. Kjer ni razredov, tam ne more biti niti demokracije niti države, temveč le upravljanje. (Tu rabim besedo »demokracijo« v prvotnem političnem pomenu, ne v današnjem prenesenem pomenu, ko se človek tudi na cesti ali v družtvih obnaša demokratsko, to se pravi, da smatra sebe in druge enako-pravne in enako visoke.)

Bistvo antične demokracije je diktatura ali vlada (kracija) naroda (demos) nad sužnji. Diktatura je pomenila, da lastniki sužnjev niso bili napram sužnjem vezani na nobene zakone, da so sami ustvarjali zakone in pravila za sužnje in vladali nad njimi na podlagi neposredne sile; ta diktatura pa nikakor ni pomenila odprave »demokracije« med svobodnimi, med lastniki sužnjev.

Če smatramo državo za organizacijo vsakokratnega vladajočega razreda za varstvo njegovega socialnega položaja, ne bomo

³ »Demokracija ali diktatura?« v »Napreju« 1920, št. 101.

tedaj metali vseh diktatur brez razlike v en koš in vseh demokracij v drugi koš, kakor delajo naši antimaterialistični pravniki, sociologi in esejisti Pitamic, Kušej, Gosar, Slovenčev »drin«, Jeraj in Ložar in nepregledna vrsta drugih pristašev praznovremekega pojmovanja o državi. Taka razdelitev bi pomenila nerazumevanje in nepoznavanje resnične zgodovine. Pravilno postaviti problem, pomeni ugotoviti: čigava demokracija ali diktatura. Potem lahko prav tako rečemo namesto »Demokracija meščanstva« — »diktatura meščanstva« in med obema so le majhne formalne razlike.⁴ Tako bo postavil problem vsakdo, ki se smatra za resnega sociologa ter se je v resnici potrudil globlje pogledati v zgodovino in družboslovje. Nemogoče je tedaj pritrditi dr. Lončarju, ki pravi, da »demokracija načelno odpravlja razredno gospodstvo«, doklerkoli eksistirajo antagonistični (nasprotujoči si) razredi.

Dr. Lončar je dalje napisal na istem mestu: »Aristoteles pa je obenem spoznal tudi slabo stran neomejenega vladanja po večini; zato mu je vzor takšna država, v kateri vlada zakon, (ki ga postavljajo v stari Grški svobodni ljudje, ne sužnji; op. pis.), t. j. splošna blaginja (svobodnih ljudi, op. pis.) in ne samovolja poedinca, nekaterih ali množice.« Podčrtal jaz; pri tem je imel dr. Lončar pred očmi najbrž moderno dobo; kdo ne vidi v tem stavku, postavljenem v konkretne moderne odnose, zametkov avtoritarne in totalitarne ideje, ki se jih dr. Lončar najbrž sam ni zavedal, ko je govoril o »čisti« demokraciji?

III.

Spremljajmo Masaryka skozi njegovo zgodovino. Bil je eden od redkih filozofov in sociologov, ki je bil tudi mož dejanja.

Med voditelji zatiranih narodov v stari Avstriji je bil Masaryk eden od najbolj dalekovidnih, najbolj realnih in najbolj doslednih. V svojem možatem in spretnem nastopu v Friedjungovem veleizdajniškem procesu proti avstroogrskim Srbom se je osebno izkazal kot junaka, kakor mu ni bilo para. Zrasel je pač iz proletariata, kakor vsi najboljši voditelji meščanstva. Kot borca za resnico in proti temnim srednjeveškim verskim predsodkom ga občudujemo v Hilsnerjevem procesu, ko je nastopil proti antisemitizmu, čeprav je imel proti sebi skoraj ves češki narod.

⁴ Te formalne razlike oziroma razlike v stopnjah vsekakor vsakdo priznava. Tudi v interesu delovnega ljudstva je, če je stopnja meščanske demokracije kolikor mogoče visoka. Na določeni posebno visoki stopnji »izgubi« ta demokracija svoj meščanski značaj. Ta stopnja pa je zelo trd mejnik, ki je razbil že marsikatero iluzijo, tako menda marsikaterih še nedavnih čistih filozofskih demokratov. O tem priča primer Avstrije 1934. In kdorkoli se je potrudil resno in odkrito proučiti avstrijsko demokracijo, ni mogel najti v njej od 1918 do 1935. od Rennerja do Dollfussa in Suschnigga nobene bistvene spremembe njenega značaja.

Kot borca proti lažnjivim in macchiavelističnim političnim metodom ga vidimo v boju proti kraljevodvorskemu rokopisu (o tem pozneje), ko je dokazoval, da je falzifikat, čeprav so ga najodličnejši češki narodni borci radi tega proglašali za narodnega izdajalca. Skratka: v predvojnem Masaryku vidimo vse simpatične poteze velikih voditeljev revolucionarne buržoazije, kakor so jih imeli Cromwell, Danton, Washington, Garibaldi, Kossuth, ki se kakor dan in noč razlikujejo od voditeljev buržoazije v času dekadence, kakor so Mussolini, Hitler, Göring, Roosevelt.

Kaj pomeni biti voditelj kakega naroda ali kakega razreda? To pomeni, najjasneje videti realni položaj in potrebe in razvojno pot svojega naroda ali razreda in odločno se boriti za to. In Masaryk je od vseh Čehov najjasneje videl dejanski položaj in razvojno pot češkega meščanstva. Zavrgel je one, ki so se sklicevali na zgodovinsko pravo, neusmiljeno je udaril po onih, ki so s potvorjenim skladanjem starih epskih pesnitev in falzificiranjem rokopisov (kraljevodvorski rokopis Hanke) hoteli dvigniti češki narod na staro veljavo. (Tudi na Slovenskem so v prejšnjem stoletju rodoljubni pesniki poskušali ustvariti nove epične pesnitve in s tem dvigniti slovenski narod.) Vse to je Masaryk kljub viharim protestom poslal v ropotarnico. Postavil se je na stališče modernih gospodarskih in socialnih odnosov, ki jih razni romantiki, zgodovinarji, umetniki, šolmoštri, filistri in narodni buditelji niso videli, ki jih je pa on sam jasno spoznaval. Zahteval je vse, kar pospešuje boj za ekonomski in socialni dvig, za ekonomsko premoč v okviru stare Avstrije; zahteval je vse pogoje za telesno in duševno zdrav razvoj češkega naroda; zato se je boril za realizem, proti katolicizmu, proti alkoholizmu, za drobno delo, za meščansko politično prosvetljenost in izobrazbo. To bo dalo zdravega in močnega Čeha, sposobnega za konkurenco, ne pa staro zgodovinarstvo in rokopisarstvo in mili pogledi na panslavistično Rusijo, ki so bili, kakor je pokazal Masaryk, povsem neupravičeni in sanjarski. V tem je bil Masarykov meščanski realizem. Nova Avstrija, ki je bila Masarykov program pred svetovno vojno, je najbrž imela pomeniti popolno samostojnost češke buržoazije doma in njen prvenstven položaj v okviru vsega avstrijskega trga, odločilno besedo Čehov v avstrijski politiki.

Izbruhnila je svetovna vojna. Masaryk je kakor noben drug češki meščanski politik izredno jasno uvidel razmerje moči in potrebe češke buržoazije po razbitju Avstrije in se je kmalu odločno in neomajno orientiral proti Avstriji, in sicer spet tudi kot mož dejanja. Stopil je v stike s »sovražnim«
inozemstvom, z angleško vlado. Po dvakratnem potovanju v tujino je od decembra 1914 ostal stalno v inozemstvu, ker je bil v Avstriji že spoznan za resničnega »veleizdajalca«. Organiziral je kljub svojemu pacifizmu češke legije, in sicer v situaciji, ko je bil položaj antante na frontah najbolj kritičen, in je začel boj za samostojno češko državo v imenu češkega naroda — dasi ni imel od češkega naroda nobe-

nega formalnega »pooblastila« za to, čeprav se večina češkega naroda nikjer ni formalno izrazila proti stari monarhiji, čeprav so bili sami voditelji češkega naroda, namreč večina čeških agrarnih in nacionalističnih politikov (celo dr. Kramař, kljub temu, da je danes razširjeno nasprotno mnenje) še v letih 1917 in 1918 silno omahljivi, ker je bil izid vojne še vedno negotov in so dvomili nad zmago antante, če že niso bili celo proti boju proti Avstriji. Noben »čisti« demokrat, »čisti« legalec (tisti, ki se vedno drži zakonov), »čisti« idealist ali kdor je po črkah čital Masarykove spise o družini in zakonu (Masaryk je pri pobegu v inozemstvo pustil doma družino v življenjski nevarnosti in zaplenili so mu imetje), noben »čisti« pacifist ne bi mogel takrat razumeti in razložiti vseh teh »čeprav« in »dasi«; samo naša definicija Masarykove demokracije in njegovega zgodovinskega mesta nam more dati razlago.

Pred svojo vestjo Masaryk gotovo ni dvomil, da bi pod Avstrijo tudi v največji demokraciji (ki bi vedno ostala avstrijska demokracija) izvedeno ljudsko glasovanje zelo verjetno obsodilo njegovo akcijo. Realist Masaryk ne bi kakor kak filistrski realist kova Karla Kautskega gledal samo na mrtve številke, temveč bi si jih razlagal z ogromnim vplivom desetletja in stoletja trajajoče avstrijsko-habsburške patriotične vzgoje (danes je pomen tega izredno močnega faktorja popolnoma pozabljen), ki je celo na strani češkega narodnega prebujenja imela neizogiben vpliv na najširše, politično manj zavedne plasti češkega naroda, na velik del kmečkih mas, kajzarjev, hlapcev, na velik del nezavednih delavcev, obrtnikov, uradništva, penzionistov, žena, služkinj, na najbolj skrite ljudske plasti, ki so bile kljub češkemu nacionalnemu navdušenju pasivne, plahe, nevedne, neizobražene. Treba je tudi vedeti, da večina čeških narodnih voditeljev ni bila nikdar bodisi odkrito bodisi prikrito proti Avstriji, da je Palacky, slavni češki zgodovinar dejal, da bi Avstrijo bilo treba zgraditi, če bi je ne bilo, ker je tako naravna tvorba. Z ozirom na vse to ni bilo Masaryku, ki je videl realne razvojne potrebe češkega meščanstva, tako držanje češkega naroda oziroma njegove večine prav nič merodajno. Masaryk za meščanstvo ni bil filister kakor Kautsky za proletariat. Masaryk je bil »proti nasilju«, dejal pa je, da se je nasilju treba »upreti, četudi z železjem«. ⁵ Vzgojo, ki jo je izvajala Avstrija nad najbolj zaostalimi plastmi češkega naroda, je smatral za nasilje; zato ni smatral tako vzgojenih ljudi za svoje sodnike. Videl je bolj nego vsi drugi voditelji češke buržoazije, da je popoln njen razvoj in neoviran razmah češkega kapitalizma mogoč edino z odpadom od habsburške dinastije in z ustvaritvijo samostojne, od Avstrije odcepljene češke države⁶:

⁵ J. Orožen, Masarykova čitanka, 1930, str. 21.

⁶ Namreč upravnega in vojaškega aparata, ki bi ga imela za zagovitev svojega neoviranega razvoja in za obrambo na znotraj in zunaj.

videl je, da se bliža možnost odcepitve od Avstrije, in je sklenil to možnost povečati, izkoristiti in uresničiti kljub vsem nevarnostim in brez ozira na trenutne izgleda: v tem je bila njegova revolucionarnost in borbenost. Masaryk je dobro vedel, da se bodo v tistem momentu, ko bo taka odcepitev od Avstrije in samostojna češka država že tu, vsi oni, ki so prej omahovali ali ki so morda vsled vzgoje in sentimentalnosti radi »dobrot« in historičnih zaslug Habsburžanov bili celo proti odcepitvi, brez odlašanja izrazili za odcepitev in samostojnost; kajti pri vseh teh bodo takrat vzgojni in drugi nasprotniški faktorji odpadli, in vedno bolj jih bo privlačil novi činitelj: odporna sila, samozavest, navdušenje in zmagoslavje aktivnih borcev, ki so se borili za samostojno češko državo.

Ti aktivni borci so bili najboljši elementi češkega naroda, ki so že ob izbruhu vojne in pozneje v vedno večjem številu jeli prestopati na frontah na drugo stran. Največji del njih so tvorili inteligenca, malomeščanstvo, delavci in kmetje; tudi v francoski meščanski revoluciji, ki je zlomila domači fevdalizem in ki se je borila za svojo svobodo proti fevdalizmom tujih držav, se je v prvi vrsti borilo delovno ljudstvo; toda kljub temu je bila velika francoska revolucija meščanska; češka nacionalna revolucija, ki se je končala 1918, je bila sicer meščanska, toda obenem je docela osvobodila češko delovno ljudstvo nacionalnega zatiranja.

Praški polk je pristopil takoj ob začetku vojne s polkovno zastavo in godbo na rusko stran, mnogi so posamezno prestopali, toda večina čeških vojakov ni prestopila. One najboljše in najzavednejše elemente, ki so prestopili na drugo stran, deloma ker se niso hoteli boriti proti Rusom kot Slovanom, deloma ker so se hoteli aktivno udeleževati proti Avstriji na ruski strani, ne da bi že vsi imeli določen načrt, kaj bo po zmagi. — je Masaryk zbral in organiziral iz njih in čeških izseljencev češke legije. S tem je dal močan signal za omahljivce na drugi strani. Mnogim neprostovoljnim ujetnikom, ki jih je pekla vest radi njihove prisega cesarju, je pomagal realist Masaryk s tem, da jih je sam »odvezal« od prisega, ne da bi čakal sholastičnih ugotovitev, ali je v to upravičen ali ne. S to svojo akcijo je Masaryk vzbujal Čehom v Avstriji pogum in demoraliziral nasprotnika ter pomagal prihajajoči anarhiji v Avstriji, čeprav je bilo morda kakemu čistemu filozofu nerazumljivo, da etično tako visoko stoječ človek kakor Masaryk širi nemoralo in anarhijo; kajti to pač ni bila »čista« nemoralo in »čista« anarhija, temveč anarhija in nemoralo v avstrijski državi in avstrijski armadi, kar je bilo nujno potrebno za razbitje Avstrije.

V tem, da je Masaryk videl, da je češki kapitalizem že zrel za samostojno državo in da je ta celo glavni pogoj za njegov nadaljni razvoj, da pa te samostojnosti Avstrija ne bo nikdar prostovoljno dopustila, dalje v tem, da je pravilno »videl, da je ekonomska evolucija češkega kapitalizma dozorela in zahteva po-

polno politično in nacionalno revolucijo, v tem, da je dosledno sekal pot k temu cilju, — v tem je revolucionarnost prvi prirastek Masarykove demokracije.

IV.

Prišlo je leto 1918 in Masarykova nacionalna revolucija je doživela triumf. Nastalo pa je vprašanje, v kakšni pravni obliki naj zdaj živi češki narod. Masaryk je dosledno imel na programu svojo češko meščansko-demokratsko republiko — drugi prilastek svoje demokracije.

Oglasila se je pa še ideja proletarske demokracije, ki je obstojala v tem, da se dajejo državljske pravice le onim, ki žive od svojega lastnega dela. Ta demokracija je bila prav za prav le razširjena Masarykova demokracija, in sicer do tolike stopnje, da je spremenila svojo kvaliteto in se ni mogla več imenovati meščansko. Ta druga demokracija je utemeljevala svojo upravičenost s trditvijo, da imajo materialna sredstva, materialno bogastvo še vedno ogromno duhovno in materialno moč toliko časa, dokler ni kapital popolnoma razlaščen, kar se niti v socialistični državi ne more zgoditi čez noč; da že sama posest tiskarn, založb, kinematografskih družb, lokalov in podobno pomeni ogromno miselno silo, da imajo kapitalisti še vedno veliko oblast bodisi po svojih zvezah, izkušnjah, strokovnem znanju in poznavanju konkretnih stvari, po vplivu na izobraženi tehnični material in zaradi nevednosti, neizobraženosti najširših plasti ljudstva, ki so skozi cele generacije vzgojene v ponižnosti in v tem, da so po svojem rojstvu obsojene v pokorščino in končno da imajo oblast radi svojih internacionalnih zvez, — in da vse to velja tudi že tedaj, ko je dejanska oblast resnično v rokah ljudstva. Pristaši meščanske demokracije, med katerimi so dejansko bili tudi socialni demokratje, so pa odločno zanimali nevarnost in moč vseh naštetih vplivov in so se v svoji osnovi borili za to, da dobe enake državljske pravice tudi oni ljudje, ki ne žive od svojega dela, temveč od dobička od kapitala, od obresti in od zemljiške rente; trdili so, da zamore imeti ljudstvo v taki demokraciji, obstoječi v znanem parlamentarizmu in v neodpoklicnosti poslancev in uradnikov po volilcih, zadosti avtoritete in dejanske moči, če bi prišlo do številčne večine.

Bil se je boj med obema demokracijama, ki pa je bil neznamen, ko je bila dejanska, da rečemo realistična meščanska država z zasedbo upravnih mest po predstavnikih češkega meščanstva in s povratkom Masarykovih legij z njenimi generali že tu in ker je obenem že od vsega početka prevladovala Masarykova koncepcija meščanske demokracije. Masaryk je pridobil za to češko malo-meščanstvo, za katero je bil on avtoriteta, pridobil je inteligenco; treba je tudi vedeti, da je imel in še ima ogromen vpliv na češko

socialno demokracijo in na češke narodne socialiste; Masaryk je bil češki ultrabernstein⁷ po smeri in dejanskem vplivu.

Še ena stvar je Masarykovo delo: On je bil tudi glavni ideolog enotnosti češkega in slovaškega naroda in je s tem dal teoretično podlago za zasedbo Slovaške v letih 1918 in 1919 in za obstoječo centralistično obliko češkoslovaške republike, ki ji slovaški takozvani separatisti očitajo hegemonijo Čehov. (Če je tedaj dr. Lončar napisal: »Demokracija pomenja... kar le mogoče veliko avtonomijo nasproti centralizmu, ki je v svojem bistvu birokratičen in zato diktatorski«, moramo ugotoviti, ali da ni učitelja razumel, ali pa da se z njim v tej bistveni njegovi točki ni strinjal. Naj na tem mestu pripomnim, da je treba ločiti med centralizmom v narodnostno heterogenih in centralizmom v narodnostno enotnih državah; v poslednjih je centralizem na višji stopnji narodnega gospodarstva naprednejši in švicarski decentralizem pomeni v resnici zaostalost, dočim centralizem v Španiji pomeni nacionalno zatiranje in gospodarsko izkoriščanje Kataloncev, Galicijancev in Baskov.)

Masarykov realizem se je utelesil v češkem meščanstvu. Njegova demokracija se je realizirala v obstoječi republiki, njegova etika v priznanju kapitalističnih oblik večvrednosti. In če smemo koga imenovati za kovača obstoječe češke države, je to Masaryk, ki mu ona dolguje več kakor vsem Čehom v preteklem in današnjem stoletju.

V.

Gospodarski red, ki vlada v današnji Čehoslovaški, je kapitalističen. Zato je tudi to deželo zagrabil vrtinec svetovne gospodarske krize, pa če pojmujejo njeni voditelji gospodarstvo tako ali drugače. V mnogih evropskih kapitalističnih deželah je gospodarska kriza privedla do socialne reakcije. Toda Češka je na glasu kot otok, kjer še vedno obstoji čista demokracija, kjer še ni fašizma.

Ne smemo prezreti okolnosti, da na Češkem iz razlogov, ki so izven območja domače demokracije, gospodarska kriza še ni tako

⁷ O Bernsteinu glej članek P. Lema: »Zgodovinski pregled revizionizma« v »Književnosti« I., št. 3. — Čital sem še neobjavljeno razpravo enega od sotrudnikov te revije, kjer avtor dokazuje, da je Masaryk študiral ekonomske osnove marksizma po Kautskem. Kautsky Marxa v bistvenih stvareh ni razumel in zdaj si lahko mislimo, kakšna je kritika Marxa v »Socializmu«, ki ga je napisal Masarykov učenec dr. Knaflič. »Die philosophischen Grundlagen des Marxismus« (filozofski temelji marksizma; v češčini je izdal Masaryk to delo pod naslovom »Socialno vprašanje«) so dokaz, da Masaryk ni razumel bistva dialektičnega materializma. V ostalem je Masaryk kot kritik marksizma znan le med svojimi rojaki. Ruski marksizem je obdelal vse količkej pomembne kritike marksizma, toda Masaryka ne omenja; prav tako Buharin, ki je obiskoval dunajsko univerzo, sploh ne omenja Masaryka v svoji »Theorie des historischen Materialismus«, kjer obravnava skoraj vse količkej važne evropske in zlasti nemške moderne sociologe in filozofe.

huda kakor v drugih deželah, ki so bile še nedavno demokratične; po drugi strani pa tudi ne smemo prezreti, da po zaslugi Masarykove avtoritete in vpliva socialno demokratskih voditeljev češko delovno ljudstvo danes v veliki meri voljno prenaša vsa bremena krize. Zato general Gajda danes ni aktualen. Obstoja pa nevarnost zaostritve krize v taki meri, ki bi utegnila pretresti prostovoljno prenašanje.

Toda kljub odklonitvi odkritega fašista Gajde je obstoječa demokracija že danes vedno bolj na poti, da odkrito pokaže meščanski prilastek in pravilnost naše teze o enotnosti istovrstne demokracije in diktature. Na mnogih zaloških cestah, ki jih je v zadnjih letih doživela Čehoslovaška, se je demokracija morala postaviti na čisto določeno realno mesto. Izdan je bil pooblastitveni zakon, ki daje vladi posebno zakonodajno oblast. Na podlagi tega lahko vlada prenareja bolniško zavarovanje, kolektivne pogodbe, carinske tarife, izvaja upravne reforme. Tako je vlada odpravila občinsko avtonomijo, kolikor je je še ostalo. Povišala je prispevke za nosečnost in zmanjšala bolniške podpore in izločila od njih cele kategorije delavcev. Izdan je bil zakon proti levemu delavskemu gibanju, izdan je bil tiskovni zakon, s katerim se prepoveduje kolportaza protidržavnih časopisov in se ustavljajo listi, ki so bili več kakor enkrat prepovedani, za eno leto. Odpravljena je bila cela vrsta socialnih pridobitev in razpuščena je bila rdeča strokovna opozicija. Vsem tem ukrepom sledi razumljivo zakon za varstvo vladnih strank in njihovih voditeljev (med katerimi so tudi socialno demokrati), katere bo prepovedano kritizirati. Pripravlja se sprememba ustave, v kateri bo predvsem povišana stopnja za aktivno volilno pravico potrebne starosti od 21 na 24 let. (Trebaja vedeti, da je večina mladine pod 24. letom brezposelna. Posebna uredba bo uredila, da se priznavajo samo one stranke, ki podpišejo reverze, v katerih se obvezujejo k državnoohranjevalni delavnosti. V načrtu je reševanje brezposelnosti s prisilnimi delavskimi taborišči, proti čemer delavstvo protestira, češ, da bi bilo to militarizacija. Ministrstvo, v katerem sedi sedem socialnih demokratov, dela največje zapreke boju proti vojni in fašizmu in je ponovno dovolilo delovanje Gajdini fašistični nacionalni fronti.⁸)

Češko socialno demokratsko vodstvo izjavlja, da ti ukrepi pomenijo obrambo demokratičnih svoboščin in da se za demokratične svoboščine najlažje bori v vladni koaliciji. Za to je odklonilo enotno fronto proti vojni in fašizmu in se energično bori proti očitku, da bi bilo »socialfašistično«. V naši »Delavski politiki« z dne 14. junija 1934 čitamo, kako ono atemeljuje vse te ukrepe kot varstvo demokracije in vabi ves delavski razred v

⁸ Te vrste sem pisal novembra lanskega leta, pozneje nisem več utegnil zasledovati konkretnih dogodkov in po vsem tem tudi nisem več smatral za tako važno.

skupno fronto z meščansko vlado. Kakor je v Nemčiji socialno demokratsko vodstvo podpiralo Hindenburga, hoteč se s tem boriti proti Hitlerju,⁹ tako odmeva na Češkem socialno demokratični bojni klic za Masaryka proti Gajdi. Masaryk je njim »avtoritarni voditelj, ki ga država danes potrebuje«.

Med Masarykom in Hindenburgom je pač ogromna razlika. Hindenburg je bil premagan general; meščan v veliki francoski revoluciji je premaganega generala postavil pred vojno sodišče in francoska revolucija je korakala od uspeha do uspeha, meščan v dekadenci nemškega kapitalizma ga je postavil na čelo države. Masaryk je bil nasprotno zmagovalec v svetovni vojni, borec za češko nacionalno državo, njen kovač in ustvaritelj. Hindenburgova avtoriteta je bila le v tannenberški bajki; po svojem lastnem priznanju v zadnjih letih sploh ni bral knjig. Skromni učejak Masaryk je zaostajal za Hindenburgovim zunanjim sijajem, toda on je v resnici ideološki voditelj svojega razreda, ki je pridobil meščanstvu tudi kmete, malomeščane in velik del delavstva. Pri Hindenburgu se nehote spomnimo na besede, ki jih je napisal Marx v svoji »Neue Rheinische Zeitung« o Napoleonu III.: »Tako se je zgodilo, da je najbolj preprost mož dobil največji pomen. Prav zato, ker ni bil nič, je mogel pomeniti vse.« Hindenburg je bil po svoji vzgoji in okolici in preteklosti duhovno tesno zvezan z reichswehrsko-junkerskimi krogi in v zadnjih letih sta mu veleindustrija in junkerstvo poklonila veleposestvo Neudeck, kar ni le malo prispevalo k temu, da je Hindenburg odslovil Brüninga in Schleicherja, ko se je zazdelo, da od njiju preti nevarnost veleposestvu. Hindenburg sam ni bil veleindustrialec, kakor je nizozemska vladarska rodbina poleg svojih zemljiških posestev javno tudi solastnik petrolejskega svetovnega koncerna »Shell« (The Royal Dutch Shell = kraljevi nizozemski Shell), toda posredno po junkerstvu se je začutil z njim zvezanega. Masaryk je nasprotno skozi vse svoje življenje, tako prej kakor sedaj, ostal skromen meščan, ki je zavzel meščansko idejno linijo kot rezultat svojega prepričanja in znanstvenega raziskovanja v dobi procvita evropskega kapitalizma. Masaryk je tedaj, ko je evolucija češkega kapitalizma dosegla dovolj visoko stopnjo, zahteval in izvedel politično-nacionalno revolucijo; v socialnih odnosih pa je postavil vseskozi tezo socialno-politične evolucije v okviru meščanske demokracije tudi potem, ko so produkcijske sile dežele dosegle že visoko stopnjo podružabljenja dela in ko je nastal že visoko razvit in zrel proletariat. Hindenburg se je ne-
prestano spreminjal, po vojni je nehal biti monarhist in je postal weimarski republikanec, čez štirinajst let se je odpovedal weimarstvu in po smrti Schleicherja in drugih svojih tovarišev iz svetovne vojne, je poslal kanclerju pozdravni brzojav. Masaryk

⁹ Kakor znano, je končno prav Hindenburg izročil Hitlerju vlado.

nasprotno stoji vse svoje življenje kakor skala na eni in isti meščanski liniji.

Razlika med nemško socialno demokracijo, ki se je borila za Hindenburga proti fašizmu, in češko socialno demokracijo, ki se bori za Masaryka proti fašizmu, je ta, da se češka bori za moža, ki je bil vse svoje življenje dosleden in odkrit mož meščanstva. Masarykovo zanimanje za socialna vprašanja in postopno vraščanje v socializem ima isto toliko praktičnega pomena kakor demokratizacija kapitala v »Quadragesimo anno« Pija XI.; razlika je le v tem, da govori Masaryk v tradicionalnem jeziku liberalne buržoazije in nima niti trohice demagogije in besedičenja iz Quadragesimo anno, oba pa smatrata, da bo pred kakršnokoli demokratizacijo kapitala meščanska država vzgojila ljudstvo za meščansko družbo. Dejstvo je pa, da je Masaryk na Češkem edini, ki je daleč najbolj sposoben in odločen držati obstoječi red in postopno uvajati avtoritarno in totalitarno načelo v ta namen. Za Hradčani stoji vodilno in močno krilo češkega finančnega kapitala, ki izvaja svojo politiko pod geslom demokracije, humanizma, osvoboditve in enotnosti češkega ljudstva, nacionalne države in rešitve pred nemškim valom ter obrambe pred fašizmom nemškega in italijanskega tipa, ki je finančnemu kapitalu vsekakor neljub, predrag in pomeni zadnje in nevarno sredstvo. Če mnogi vidijo v Masaryku, ki v imenu vseh teh gesel podpisuje nove vladne naredbe, kak preokret, moram reči, da ne vidim v njem nobene spremembe, temveč dosledno linijo meščanske demokracije, ki jo je na Češkem on najbolj sposoben voditi skozi razne faze in stopnje (kvantitete), katere je nekoč zvišal in danes znižal, da se ne bi visoka kvantiteta spremenila v drugo kvaliteto. On ima jasno sliko pred očmi ter se zaveda vseh svojih korakov; on je tako demokracijo izvojeval in se bo gotovo dosledno boril za nje ohranitev, zavedajoč se, da ona mnogo bolje in z manjšimi žrtvami vrši svojo nalogo, nego razni odkriti fašistični sistemi. Današnje spremembe obstoječe češke demokracije in njena tendenca niso nič drugega kakor dosleden meščanski realizem v današnjem stadiju češkega kapitalizma.

Friedrich Engels:

O HISTORIČNEM MATERIALIZMU

Pričujoči majhni spis je bil prvotno del večje celote. Okoli l. 1875. je objavil dr. E. Dühring, privatni docent na berlinski univerzi, nenadoma in s precejšnjim šumom svoje spreobrnjenje k socializmu in je poklonil nemškemu občinstvu ne samo obširno socialistično teorijo, temveč tudi popolen praktični načrt za preureditev družbe. Samo po sebi se je razumelo, da je napadel svoje predhodnike; počastil je predvsem Marxa s tem, da je zvrhano mero svoje jeze stresel nad njim.

To se je zgodilo takrat, ko sta se bili obe sekciji socialistične stranke v Nemčiji — Eisenachovci in Lassaleovci — pravkar združili in niso s tem samo njune sile ogromno narasle, temveč, kar je bilo še večjega pomena, postali sta sposobni, da zastavita vso to moč proti skupnemu sovražniku. Socialistična stranka Nemčije je bila na tem, da postane v kratkem času sila. Da bi pa postala sila, za to je bil prvi pogoj, da ni nič ogrožalo na novo pridobljene enotnosti. In dr. Dühring se je javno pripravljaj, da bi ustvaril okoli svoje osebe sekto, jedro bodoče posebne stranke. Torej je bilo nujno, sprejeti rokavico, s katero nas je pozval na dvoboje, in izbojevati boj, če nam je to bilo všeč ali ne.

Čeprav to ni bil preveč težaven, je bil vendarle očitvidno dolgo-trajen posel. Kakor vsak ve, smo Nemci temeljito tehtno temeljiti, temeljito globokoumni in globokoumno temeljiti, kakor že hočete to imenovati. Kadar kdo med nami kaj razlaga, kar smatra za nov nauk, mora to najprej spraviti v vseobsežen sistem. Dokazati mora, da tako prvi principi logike kakor tudi osnovni zakoni vesoljstva vso večnost sem niso eksistirali za noben drug smoter nego za to, da bi končno in na vse zadnje dovedli do te na novo odkrite, vsakemu krono na glavo postavljajoče teorije. In dr. Dühring je bil v tem pogledu prirojen popolnoma po nacionalnem kroju. Nič manj kot popolen »sistem filozofije«, duhovne, moralne, prirodne in zgodovinske filozofije; popolen »sistem politične ekonomije« — trije veliki zvezki v osmerki, okorni tako po obliki kot po vsebini, trije armadni zbori argumentov, ki jih je vodil v boj proti vsem poprejšnjim filozofom in ekonomom na splošno in proti Marxu posebej — zares, poskus popolnega »prevrata v znanosti« — to je bilo, kar naj si naložim na grbo. Moral sem obravnavati vse mogoče predmete, od nazorov o času in prostoru do bimetalizma; od večnosti snovi in gibanja do minljive prirode moralničnih idej, od Darwinovega prirodnega izbora do vzgoje mladine v bodoči družbi. Vsekako mi je sistematična dolgovestnost mojega nasprotnika nudila priliko, da sem v nasprotju z njim in v bolj povezani obliki, kot se je bilo to zgodilo prej, razvil nazore, ki sva jih Marx in jaz zagovarjala o teh zelo različnih predmetih. In to je bil glavni razlog, ki me je dovedel do tega, da sem se lotil te sicer nevhvaležne naloge.

Svoj odgovor sem objavil najprej v vrsti člankov v leipziškem »Vorwärts«, osrednjem listu socialistične stranke, in pozneje kot knjiga: »Gospoda Eugena Dühringa prevrat v znanosti« (»Mr. E. Dührings Revolution in Science«), katere druga izdaja je izšla l. 1886 v Zürichu.

Na prigovarjanje svojega prijatelja Paula Lafargueja, sedaj zastopnika mesta Lillea v francoski poslanski zbornici, sem predelal tri poglavja te knjige v letak, ki ga je on prevedel in objavil l. 1880 pod naslovom: »Socialisme utopique et Socialisme scientifique«. Po tem francoskem besedilu sta bili pripravljene poljska in španska izdaja. L. 1883 so izdali naši nemški prijatelji

spis v originalnem jeziku. Poslej so bili na osnovi nemškega besedila objavljeni italijanski, ruski, danski, holandski in rumunski prevod. S pričujočo angleško izdajo je torej ta majhni spis razširjen v desetih jezikih. Ne vem, da bi bilo kako drugo socialistično delo, niti ne naš »Manifest« iz l. 1848 ali Marxov »Kapital«, tolikokrat prevedeno. V Nemčiji je bilo izdano štirikrat v celokupno kakih 20.000 izvodih.

Dodatek »Marksa« sem napisal s tem namenom, da bi med nemško socialistično stranko razširil neko osnovno znanje o zgodovini in razvoju zemljiške lastnine v Nemčiji. To se mi je zdelo toliko potrebnejše v času, ko je bilo zajemanje mestnega delavstva po tej stranki v najlepšem teku in se je bilo treba lotiti poljedelskih delavcev in kmetov. Ta dodatek sem dodal prevodu, ker so oblike, v katerih je nastal zemljiški fevd, ki je vsem germanskim plemenom skupen, in zgodovina njegovega razpada celo še manj znana v Angliji nego v Nemčiji. Besedilo sem pustil tako, kakršno je v originalu, ne da bi se spuščal v hipotezo, ki jo je navadno postavil Maxim Kowalewsky, po kateri je, preden so selski tovariši razdelili med seboj njive in pašnike, obdelovala te za skupen račun velika, več rodov obsegajoča patriarhalna družinska zajednica (za kar mu rabi kot primer jugoslovanska zadruha) in je prišlo do delitve šele pozneje, ko je bila zajednica tako narasla, da je postala preokorna za skupno gospodarjenje. Verjetno je, da ima Kowalewsky popolnoma prav, toda stvar je še sub judice.

Ekonomski izrazi, ki jih rabimo v tej knjigi, se skladajo, v kolikor so novi, z izrazi, uporabljenimi v angleški izdaji Marxovega »Kapitala«. Z »blagovno produkcijo« označujemo tisto ekonomsko fazo, v kateri se predmeti ne proizvajajo le za producentovo uporabo, temveč tudi za menjalne smotre, t. j. kot blago, ne kot porabne vrednosti. Ta faza sega od prvih začetkov produkcije za menjavo pa do današnjih dni: popolnoma se ta razvije samo v kapitalistični produkciji, t. j. v pogojih, pri katerih zaposluje kapitalist, lastnik produkcijskih sredstev, za mezdo delavce, ljudi, ki so oropani vseh produkcijskih sredstev, izvzemši njihove delovne sile, in vtakne v svoj žep presežek, za katerega presega prodajna cena produktov njegove izdatke. Zgodovino industrialne produkcije od srednjega veka dalje delimo v tri dobe:

1. rokodelstvo (majhni rokodelski mojstri z malo pomočniki in učenci), v katerem izdeluje vsak delavec ves predmet;

2. manufakturo, v kateri izdeluje večje število delavcev razmešenih v veliki delavnici, ves predmet po načelu delitve dela; vsak delavec vrši le delno operacijo, tako da je produkt dovršen šele, ko je šel zaporedoma skoz roke vseh;

3. moderno industrijo, v kateri izdelujejo produkt s strojem, ki ga žene sila, in je delo delavca le v tem, da nadzira in popravlja opravila mehanizma.

Vem prav dobro, da bo ob vsebini te knjižice velik del brit-

skega občinstva kar zazijal. Toda če bi se mi s kontinenta tudi v najmanjši meri hoteli ozirati na predsodke britske »respektabilite« t. j. britskega filistrstva, potem bi bili še na slabšem, kot smo že tako. Ta spis zastopa to, kar imenujemo »historični materializem«, in beseda materializem je za ušesa ogromne večine britskih čitateljev vreščeče neskladen glas. »Agnosticism« bi še šel, toda materializem — čisto nemogoče...

In vendar ni pradomovina vsega modernega materializma, od 17. stoletja dalje, nikjer drugje kot v — Angliji.

»Materializem je pravi sin Velike Britanije. Že njen sholastik Duns Scotus se je vprašal, ali ne more materija misliti.«

Da bi izvršil ta čudež, se je zatekel k božji vseomogočnosti, t. j. prisilil je teologijo samo, da je pridigala materializem. Poleg tega je bil nominalist. Nominalizem nahajamo kot glavni element pri angleških materialistih, kakor je to sploh prvi izraz materializma.

Pravi praoče angleškega materializma je Baco. Prirodoslovje mu je prava znanost in čutna fizika najimenitnejši del prirodoslovja. Anaksagoras s svojimi homoiomerijami in Demokrit s svojimi atomi sta često njegovi avtoriteti. Po njegovem nauku se čuti ne varajo in so vir vseh spoznanj. Znanost je izkustvena znanost in je v tem, da porabljam racionalno metodo pri čutno danem. Indukcija, analiza, primerjanje, opazovanje, eksperimentiranje so glavni pogoji racionalne metode. Med lastnostmi, ki so materiji prirojene, je gibanje prva in najodličnejša, ne samo kot mehanično in matematično gibanje, temveč bolj še kot nagon, duh življenja, napetost, kot muka — da rabimo izraz Jakoba Böhmeja — materije. Primitivne oblike te slednje so žive, individualizirajoče, njej inherentne, specifične razlike proizvajajoče bistvene sile.

V Baconu, svojem prvem stvarniku, krije materializem še na naiven način kali vsestranskega razvoja v sebi. V poetično čutnem sijaju se smehlja materija celemu človeku. Nasprotno pa aforistična doktrina sama še mrgoli teoloških nedoslednosti.

V svojem nadaljnjem razvoju postane materializem enostranski. Hobbes je sistematik bakonskega materializma. Čutnost izgubi svoj vonj in postane abstraktna čutnost geometra. Fizično gibanje žrtvuje mehničnemu ali matematičnemu; geometrijo razglasi za glavno znanost. Materializem postane človeku sovražan. Da bi mogel na svojem lastnem območju premagati človeku sovražnega brezmesnega duha, mora materializem sam usmrtiti polagoma svoje meso in postati asket. Nastopi kot razumsko bitje, toda razvije tudi brezobzirno doslednost razuma.

Če dobavlja čutnost ljudem vsa znanja, dokazuje Hobbes, izhajajoč od Bacona, tedaj niso zaznava (Anschauung), misel, predstava etc. nič drugega kot fantomi telesnega sveta, ki smo mu bolj ali manj slekli njegovo čutno obliko. Znanost lahko te fantome samo poimenuje. Eno ime lahko uporabimo za več fantomov. So lahko celo imena imen. Bilo bi pa protislovje, če bi na

eni strani dejali, da izvirajo vse ideje iz čutnega sveta, in če bi na drugi strani trdili, da je beseda več kot samo beseda, da so poleg predstavljenih, vedno posameznih bitij, še splošna bitja. Netelesna substanca je prav tako protislovje kot netelesno telo. Telo, bivanje, substanca je ena in ista realna ideja. Misli ne moremo ločiti od snovi, ki misli. Ta je subjekt vseh sprememb. — Beseda neskončen je brez smisla, če ne pomeni zmožnosti našega duha, dodajati brez konca. Ker je le materialno zaznavno, spoznavno, zato ne vemo nič o bivanju boga. Samo moje lastno bivanje je gotovo. Vsaka človeška strast je mehanično gibanje, ki se začneja ali končuje. Predmeti nagonov so dobro. Človek je podvržen istim zakonom kot priroda. Sila in svoboda sta identični.

Hobbes je Bacona sistematiziral, toda njegovega osnovnega načela, da izvirajo znanja in ideje iz čutnega sveta, ni pogloblje utemeljil.

Locke je utemeljil princip Bacona in Hobbesa v svojem poskusu o izvoru človeškega razuma.

Kakor je Hobbes uničil teistične predsodke baconskega materializma, tako so uničili Collins, Dodwell, Coward, Hartley, Priestley itd. zadnjo teološko oviro (pregrajo, mejo) Lockeovega senzualizma. Več kot udoben in nemaren način, znebiti se religije, teizem vsaj za materialista ni.¹

Tako je govoril Karl Marx o britskem izvoru modernega materializma. In če se Angleži dandanes ne čutijo nič kaj preveč počaščene s priznanjem, ki ga je bil ta dal njihovim prednikom, potem nam more biti le žal za to. Kljub temu se ne da tajiti, da so bili Baco, Hobbes, Locke očetje one sijajne šole francoskih materialistov, ki so kljub zmagam, ki so jih Nemci in Angleži dosegli na kopnem in na morju nad Francozi, napravili osemnajsto stoletje za pretežno francosko stoletje; in to davno pred ono francosko revolucijo, ki krona (venča) konec stoletja in katere rezultate skušamo mi drugi, v Angliji kakor v Nemčiji, še vedno aklimatizirati.

Se pač ne da tajiti. Če se je okoli srede našega stoletja naselil izobražen tujec v Angliji, potem ga je posebno eno bodlo v oči, in to je bila — drugače on tega ni mogel smatrati — religiozna bigoterija in neumnost angleškega »uglednega« srednjega razreda. Mi smo bili takrat vsi materialisti ali vsaj svobodnomisleci, ki so šli precej daleč; bilo nam je nepojmljivo, da so skoro vsi izobraženi ljudje v Angliji verovali v vsemogoče nemožne čudeže in da so celo geologi kot Buckland in Mantell zavijali dejstva svoje znanosti, da bi ja ne bila preveč v obraz mitom mozaične pripovedke o stvarjenju: nepojmljivo, da si moral iti, če si hotel najti ljudi, ki so se drznili rabiti svoj razum v religioznih stvareh, k neizobraženim, k »neumiti čedic«, kakor so takrat govorili, k delavcem, posebno k owenističnim socialistom.

¹ Karl Marx in F. Engels, »Die heilige Familie«, str. 201—204. F. E.

Toda od takrat se je Anglija »civilizirala«. Razstava l. 1851 je zazvonila mrtvaški zvon angleški otoški izključljivosti. Anglija se je internacionalizirala polagoma v jedi in pijači, v šegah, v predstavah tako zelo, da si bolj in bolj želim, naj bi nekatere angleške šege kontinent sprejel prav tako na splošno kakor je Anglija druge kontinentalne navade. Toliko je gotovo: obenem s salatnim oljem (pred 1851 ga je poznala le aristokracija) se je usodno razširil kontinentalni skepticizem v verskih stvareh; in tako daleč je prišlo, da agnosticizem sicer še ne velja za prav tako imenitnega kot angleška državna cerkev, vendar pa je, kar se uglednosti tiče, skoro na isti stopnji kot sekta baptistov in zavzema na vsak način višje mesto kot armada odrešenja. In tako si ne morem predstavljati drugega, kot da bo mnogim, ki ta napredek brezverstva od srca obžalujejo in preklinjajo, tolažilno, če zvedo, da te novopečene ideje niso tujega izvora, niso opremljene z marko: Made in Germany, nemški izdelek, kakor toliko drugega blaga, ki je v vsakdanji rabi, temveč da so nasprotno staroangleškega izvora in da so šli njihovi britski začetniki pred dvesto leti dober del poti dalje od njihovih potomcev v današnjih dneh.

Zares, kaj je agnosticizem drugega kot sramežljiv materializem? Agnostikov nazor o prirodi je vseskoz materialističen. Ves naravni svet obvladujejo zakoni in ta svet izključuje absolutno vsako učinkovanje od zunaj. Toda, dodaja previdno agnostik, ne moremo pa dokazati eksistence ali neeksistence kakršnegakoli najvišjega bitja onstran nam znanega sveta. Ta pridržek je bil morda kaj vreden v oni dobi, ko je Laplace na Napoleono vprašanje, zakaj ni v Mécanique Céleste velikega astronoma stvarnik niti omenjen, ponosno odgovoril: je n'avais pas besoin de cette hypothèse.² Danes pa nam naša miselna podoba o vesoljstvu v njegovem razvoju ne mudi absolutno nikakega prostora niti za kakega stvarnika niti za kakega vladarja; če bi pa hoteli dopustiti najvišje bitje, ki je izključeno iz vsega bivajočega sveta, tedaj bi bilo to protislovje samo v sebi in vrhu tega, kakor se mi zdi, neprovocirana žalitev čuvstev vernih ljudi.

Prav tako priznava naš agnostik, da se vse naše znanje snuje na vesteh, ki jih sprejemamo po naših čutih. Toda, dostavlja, odkod vemo, ali nam naši čuti dajejo pravilne slike stvari, ki jih zaznavajo? In dalje nam pripoveduje: če govori o stvareh ali njihovih lastnostih, tedaj v resnici ne misli teh stvari in njihovih lastnosti samih, o katerih ne more vedeti nič gotovega, temveč le dojme, ki so jih napravile na njegove čute. To je vsekakor nazarjanje, o katerem se zdi, da mu je težko priti v okom po poti golega dokazovanja. Toda preden so ljudje dokazovali, so delali. »V začetku je bilo dejanje.« In človeško dejanje je bilo težavo že rešilo, davno preden jo je človeška lažna bistrournost iznašla.

² »Te hipoteze nisem potreboval.«

The proof of the pudding is in the eating.³ V trenutku, ko upotrebljamo te stvari zaradi lastnosti, ki jih v njih zaznavamo, za svojo lastno porabo, v istem trenutku podvržemo naše čutne zaznave nezmotljivi preskušnji glede njihove pravilnosti ali nepravilnosti. Če so bile te zaznave nepravilne, potem mora biti nepravilna tudi naša sodba o porabnosti take stvari, in naš poskus, upotrebljati jo, mora spodleteti. Če pa dosežemo svoj smoter, če vidimo, da stvar ustreza naši predstavi o njej, da nudi to, za kar smo jo uporabili, potem je to pozitiven dokaz za to, da se v teh mejah naše zaznave o stvari in njenih lastnostih skladajo z resničnostjo, ki biva zunaj nas. Če pa nasprotno vidimo, da smo napravili napako, potem tudi večinoma ne traja dolgo, dokler ne odkrijemo vzroka za to; vidimo, da je bila zaznava, na kateri se je osnoval naš dokaz, ali sama nepopolna in površna ali pa je bila sklopljena z rezultati drugih zaznav na tak način, ki ga stvarni položaj ni opravičeval. Dokler svoje čute pravilno izobražujemo in porabljamo in omejujemo svoje ravnanje z mejami, ki nam jih stavijo pravilno dobljene in ukoriščene zaznave, tako dolgo bomo našli, da uspehi naših dejanj dokazujejo skladnost naših zaznav s predmetno naravo zaznanih stvari. Niti v enem primeru, kolikor nam je do danes znano, nismo bili prisiljeni sklepati, da rode naše znanstveno kontrolirane čutne zaznave v naših možganih o zunanjem svetu predstave, ki se po svoji naravi oddaljujejo od resničnosti, ali da obstoji med zunanjim svetom in našimi čutnimi zaznavami o njem prirojena neskladnost.

Toda tedaj ti pride novokantovski agnostik in pravi: da, močče moremo lastnosti stvari pravilno zaznati, toda z nobenim čutnim ali miselnim procesom ne moremo dojeti stvari same. Ta stvar sama na sebi je onstran našega spoznanja. Na to je že Hegel pred davnim časom odgovoril: če poznate vse lastnosti kake stvari, potem poznate tudi stvar samo; potem ne preostaja nič drugega nego dejstvo, da biva omenjena stvar zunaj nas, in čim so vas vaši čuti poučili o tem dejstvu, ste dojeli zadnji ostanek te stvari, Kantovo slavno, nespoznatno stvar samo na sebi. Danes moremo temu le še dodati, da je bilo za Kanta naše znanje o naravnih stvareh dovolj fragmentarično, da je mogel človek slutiti za vsako stvarjo še neko posebno skrivnostno stvar samo na sebi. Toda poslej smo te nespoznatne stvari z ogromnim napredkom znanosti drugo za drugo dojeli, analizirali in, kar je še več, reproducirali. In kar lahko napravimo, tega gotovo ne moremo označiti za nespoznatno. Kemiji v prvi polovici našega stoletja so bile organske snovi take skrivnostne stvari. Sedaj pa se učimo, kako se te druga za drugo grade iz kemičnih prvin, ne da bi nam organski procesi pri tem kaj pomagali. Moderna kemija izjavlja: čim je znana kemična konstitucija kakršnegakoli telesa, lahko sestavimo to telo iz prvin. Seveda smo še daleč od tega, da bi natančno

³ Puding preskusiš s tem, da ga ješ.

poznali konstitucijo najvišjih organskih snovi, tako imenovanih beljakovin; toda prav nikakega razloga ni, zakaj ne bi prišli, čeprav šele po stoletjih, do tega in ne bi z njegovo pomočjo izdelovali umetne beljakovine. Če pa se nam to posreči, tedaj smotudi istočasno proizveli organsko življenje, kajti življenje, od njegovih najnižjih do njegovih najvišjih oblik, ni drugega nič kot normalni način bivanja beljakovin.

Ko pa je naš agnostik izrekel te formalne pridržke, govori in dela popolnoma kot zakrknjeni materialist, kar tudi v osnovi je. Morda pravi: Kolikor vemo, ne moremo materije in gibanja, ali kakor sedaj pravijo, energije niti ustvariti niti uničiti, toda nikakega dokaza nimamo za to, da nista oba bila v neki neznani dobi ustvarjena. Če pa poskusite kdaj ukoristiti to priznanje v kakem danem primeru proti njemu, tedaj vas bo hitro odklonil in pozval k miru. Če prizna možnost spiritualizma in abstracto, tedaj noče nič vedeti o njej in concreto. Dejal vam bo: Kolikor vemo in vedeti moremo, ni nikakega stvarnika ali vladarja vesoljstva; kolikor vpoštevamo sebe, sta materija in energija prav tako nestvarljivi kakor neuničljivi; za nas je mišljenje oblika energije, funkcija možganov; vse, kar vemo, je končno to, da vladajo materialnemu svetu nespremenljivi zakoni — itd., itd.; v kolikor je torej znanstvenik, v kolikor nekaj ve, v toliko je materialist; izven svoje znanosti, v strokah, v katerih ni doma, prevaja svojo nevednost v grščino in jo imenuje agnosticizem.

Vsekakor se mi zdi eno gotovo: celo če bi bil agnostik, bi ne mogel označiti v tej knjižici orisanega zgodovinskega nazora kot »historični agnosticizem«. Verni ljudje bi se mi smejali in agnostiki bi me ogorčeno vprašali, če jih hočem zasmehovati. In tako upam, da se tudi britska »respektabiliteta«, ki jo po nemško imenujemo filistrstvo, ne bo preveč zgrozila, če uporabljam v angleščini, kakor v tako mnogih drugih jezikih, izraz: »Historični materializem«, da bi s tem označil oni nazor o poteku svetovne zgodovine, ki vidi končni vzrok in odločilno gonilno silo vseh važnih zgodovinskih dogodkov v ekonomskem razvoju družbe, v spremembah produkcijskega in menjalnega načina, v razcepitvi družbe na različne razrede, ki izvira odtod in v bojih teh razredov med seboj.

Morda mi bodo to še toliko rajše spregledali, če dokažem, da more historični materializem koristiti celo respektabiliteti britskega filistra. Omenil sem dejstvo, da je pred štiridesetimi ali petdesetimi leti vsakemu izobraženemu tujcu, ki se je naselil v Angliji, neprijetno bodlo v oči to, kar se mu je moralo zdeti verska bigoterija in zaletelost angleškega »uglednega« srednjega razreda. Dokazal bom sedaj, da ugledni angleški srednji razred one dobe vendar ni bil čisto tako neumen, kakor se je zdelo inteligentnemu tujcu. Njegove verske tendence je mogoče razložiti.

Ko je Evropa prišla iz srednjega veka, je bilo dvigajoče se meščanstvo mest njen revolucionarni element. Priznано mesto, ki si

ga je bilo priborilo v srednjeveški fevdalni ureditvi, je postalo že preozko za njegovo ekspanzijsko silo. Svobodni razvoj meščanstva se ni skladal več s fevdalnim sistemom, fevdalni sistem je moral pasti.

Veliko mednarodno središče fevdalnega sistema pa je bila rimsko-katoliška cerkev. Ta je združevala vso fevdalizirano zapadno Evropo, kljub vsem notranjim vojnám, v eno veliko politično celoto, ki je stala v nasprotju tako z razkolniškimi grškimi kakor z mohamedaskim svetom. Obdala je fevdalno ureditev z glorio božjega posvečenja. Svojo lastno hierarhijo je bila uredila po fevdalnem vzorcu in končno je bila največji vseh fevdalnih gospodov, kajti najmanj tretjina vse katoliške zemljiške lastnine je pripadala nji. Preden je bilo mogoče napasti posvetni fevdalizem v vsaki deželi in vsakega zase, je bilo treba uničiti to njegovo osrednjo, posvečeno organizacijo.

Vzporedno z dviganjem meščanstva pa se je razvil ogromni znanstveni polet. Ljudje so se spet ukvarjali z astronomijo, mehaniko, fiziko, anatomijo, fiziologijo. Meščanstvo je uporabljalo za razvoj svoje industrialne produkcije znanost, ki je raziskavala lastnosti prirodnih teles in način delovanja prirodnih sil. Do sedaj pa je bila znanost le ponižna dekla cerkve, ki ji ni bilo dovoljeno prekoračiti meja, ki jih je postavila vera — na kratko, bila je vse, le znanost ne. Sedaj je znanost rebelirala proti cerkvi: meščanstvo je znanost rabilo in se je upom pridružilo.

S tem sem se dotaknil le dveh od onih točk, pri katerih je moralo priti kvišku stremeče meščanstvo v kolizijo z obstoječo cerkvijo; to pa bo zadostovalo za dokaz, prvič, da je bilo v boju proti gospodovalnemu položaju katoliške cerkve prav to meščanstvo tisti razred, ki je bil najbolj udeležen; in drugič, da si je takrat moral vsak boj proti fevdalizmu nadeti versko preobleko, da se je moral v prvi vrsti obrniti proti cerkvi. Če pa so zagnali bojni klic univerza in trgovci v mestih, tedaj so se mu neogibno močno odzvale mase podeželskega ljudstva, kmetje, ki so povsod bojevali vroč boj s svojimi duhovnimi in posvetnimi fevdalnimi gospodi in sicer za eksistenco samo.

(Dalje prihodnjič.)

Tone Čufar:

LJUBEZEN V KLETI

Drama v treh dejanjih.

Osebe:

MAJNIK DAVORIN, zidarski pomagač

ANČKA, njegove žena

MIHELČIČ MARINA, perica

TRTNIK ANDREJ, hišni posestnik

VREČAR VINKO, ključavničar

Prizorišče za vsa tri dejanja.

Mračno kletno stanovanje. V sredini leve stene je malo podstropno okno, skozi katerega prihaja edina svetloba. V zadnji steni so večja vrata v vežo. Kadar so odprta, je vidna nasprotna stena z vrati v stanovanje perice Marine Mihelčičeve. V desni so vrata v sosednjo sobico. — Pod oknom stoji ležišče, v levem kotu omara, v desnem železno ognjišče, mala stelaža za kuhinjsko posodo in kuhinjska stolica. V ospredju na desni strani je še miza in nekaj stolov. — Vsa oprava je zelo borna stanovanje samo pa dokaj snažno. — Izhod iz kleti je po veži na levo.

TRETJE DEJANJE.

Na odru so: Marina, žena in Vinko.

Marina sloni na vratih, žena zamišljena sedi na ležišču, Vinko je pa pripravljen za odhod in nima pravega obstanka.

MARINA: Enkrat bi vsa reč gotovo prišla na dan. Zato je neumno. Ančka, če si tako ženeš k srcu.

ŽENA: Kaj poreko doma?!

MARINA: Če so stare vere, jim ne bo ravno všeč. Morejo ti pa nič. Dati ti nimajo kaj, vzeti tudi ne, za vse drugo si pa sama dovolj stara.

VINKO: Kaj bi premlevali! Zdaj je, kar je!

MARINA: Ančki ne gre v glavo, kar se je zgodilo. — Vidim, da ženske res niso vse enake.

VINKO: Te dni je pač treba potrpeti. Ko uredimo v tovarni, pojde vsa stvar sama po sebi na boljše.

ŽENA: Ali si pozabil, kaj ti je obljubil gospodar?

VINKO: Pred vsako grožnjo naj trepetam? Kam pa pridemo?! Danes pogledam ono stanovanje za prelazom. — Povej mi, če hočeš tja. Lahko se tudi drugje pobrigam zanj.

ŽENA: Poišči ga kjer hočeš...

VINKO: Kaj ti je, Ančka? Saj ne vem, ali smem računati s tabo ali ne. Ta čudna ravnodušnost boli...

ŽENA: Vedela sem, da se z mano samo pokoplješ...

VINKO: Kako si skovala to trditev? Nikar ne misli, da sem iz sladkorja. Bil sem že brez službe, lačen, raztrgan, preganjan. pa še živim! Če sama nimaš dovolj korajže, je vsaj meni ne jemlji. Nazaj ne moreva več.

ŽENA: Vse bi bilo dobro, če bi meni ne spodletelo.

MARINA: Pa si drugje poišči! Saj niso samo pletilnice na svetu.

VINKO: Če ni zdrava, nima smisla da išče delo.

ŽENA (ihiti): Oh, te zdravnikove kaprice! Lahko bi me vzel, saj nisem tako slaba. Tudi druge niso nič boljše, pa vseeno delajo.

MARINA: Povedala bi mu!

ŽENA: Prosila sem ga, jokala sem pred njim, pa vse skupaj ni nič zaleglo. Dejal je, da bi rada izkoriščala bolniško zavarovanje.

MARINA: Ha, ha, za praške in kamilično vodo se boje!

VINKO (prisede k ženi in jo potolaži): Ančka, najprvo se pozdraviš. Potem lahko pogledaš za primernim delom. Dotlej

pa vedi, da sem jaz tu. Če sem znal priti v klet, najdem tudi pot iz nje. A ne le zase, za oba. Zato ne maram, da po nepotrebnem tuhtaš in si slabiš zdravje. Kar ni zate, prepusti meni. Veruj mi, da se kmalu znebiva vsega hudega. (Vstane.)

ŽENA (toplo): Če greš ven, ne hodi dolgo...

VINKO (jo prisrčno stisne k sebi): K tovarni pogledam in za stanovanje se dogovorim. Do svidenja. (Odide skozi srednja vrata.)

ŽENA: Marina, zakaj je tako na svetu?

MARINA: Kako?

ŽENA: Tako, da se nekaterim navali toliko težkega. — Vinko hoče, naj bom vesela. Naj ne tuhtam.

MARINA: To res škodi.

ŽENA: Povej mi, kako naj prepodim iz glave skrb, kaj bo nocoj, kaj bo jutri. Če Žerjav zapre tovarno, je za Vinka in zame vse zaprto. Posebno zame...

MARINA: Z dopustom za te tri dni je samo ostrašil nepokorne delavce.

ŽENA: Lahko je kaj hujšega. Gospodar ni zaman grozil.

MARINA: Trmast je res in maščovalen. K meni ga še ni bilo. zamerila sem se mu.

ŽENA: Zaradi mene si še ti na slabem.

MARINA: Saj ni res! Zame so že minuli tisti časi, ko je ženska nesrečna, če par dni ne vidi svojega dedca.

ŽENA: Najbrže jih še nikoli ni bilo.

MARINA: O, pač! Dovolj sem se že cmerila svoje dni. Vsako pomlad me je kdo naplahotal, dokler se nisem spametovala. Zdaj pa vse drugače jemljem te zadeve in lažje živim. Kar se pa Andreja tiče, mi ne more in ne upa na lepem dati brce. Zato rajši ne pride. — Kaj pa Davorin?

ŽENA: Po starem — pije...

MARINA: Nič ga ne vidim.

ŽENA: Zdaj samo okrog kolovrati. Še spal je parkrat drugje.

MARINA: Pametno! Navsezadnje razume, da je zapravil zakonske pravice. Lepo od njega, da je tako miren. Mislim, da se ne kesaš, ker si ga rešena.

ŽENA: Naj bo, kjer hoče! — Oh, ko bi vedel, kako je z mano, to bi mi privoščil.

MARINA: Saj vse ve.

ŽENA: Najhujšega ne ve niti Vinko.

MARINA (sočutno zavzeta): Kaj vendar imaš nad sabo?

ŽENA: Zdravnik mi je napovedal — otroka.

MARINA: Ni mogoče!

ŽENA: Zdaj vidiš, da nisem zaman v skrbeh, Vinku kar ne upam odkriti. Kdo ve, kako me pogleda.

MARINA: Nerodno je res, mislim pa, da ne pokaže grdega obraza.

S tem je moral računati. — Pomagaj si, Ančka. Gotovo je še dovolj zgodaj.

ŽENA: Ne, tega nočem! Pa če bi tudi hotela, ne morem več. Saj ni denarja! In zdravnik že ve. Prišla bi samo v zapor. — Oh, kaj me še čaka ... (Ihti.)

(V veži nagle stopinje in nato močno trkanje na srednja vrata. Marina jih odpre. Žena vstane. Vstopi gospodar. Nastopa oholo in je močno osoren.)

GOSPODAR: Kje je Majnik?!

MARINA: Če si prišel samo ponj, je bila odveč tvoja pot.

GOSPODAR (ženi): Kje je mož?!

ŽENA: Ne vem.

GOSPODAR: Kdaj je bil poslednjič tu?!

ŽENA: Davi.

MARINA: Ali ga ni pri tebi? Saj sta se pogodila.

GOSPODAR: Zadnjikrat! Takih ne maram več, če mi plačajo! Moledoval je za predjem, zdaj, ko ima denar, pa gotovo kje fraklja — jaz naj pa čakam na njegovo milost. Vsake maše je enkrat konec, samo jaz vse potrpi!

MARINA: Nekje si prislužiš nebesa. — Pošteno ga oštej, nad nama pa nikar ne rentaći.

GOSPODAR: Kaj bi ga ošteval, ko je drugih na pretek. Samo to mu povem, da je pri meni opravil. (Ženi.) Takoj naj izprazni stanovanje! Rajši vidim, da mi potres podere vse hiše, kakor pa bi trpel takšno svojat pod svojo streho!

MARINA (posmehljivo in priliznjeno): Andrej, škoda ko se ne vidiš v zrcalo. Takoj bi bil drugačen. (Se mu približa.) Upam, da nisi prišel samo zaradi Davorina.

GOSPODAR (se je otrese): Ne obešaj se name! Dovolj mi je tvojih ciganskih čarovnij!

MARINA (postaja resna): S ciganko me častiš? Krasno odlikovanje! Kdo ga je predlagal? Milostiva gospa soproga? Za kakšne zasluge?!

GOSPODAR: Ne izbrusi na meni strupenega jezika!

MARINA (odločno): Ciganke ti ne odpustim samo za lep pogled! Psovanja ne zaslužim!

GOSPODAR: Dovolj škode imam zavoljo tebe! — — — S poti! (Gospodar hoče oditi, a Marina stopi pred vrata in mu zastavi pot.)

MARINA: Če se ti drugokrat ne mudi, še danes počakaj. Mislim, da bi ne bilo napačno, če se natančneje pogovoriva o tisti škodi. Kakšna je?!

GOSPODAR: Stran od vrat!

MARINA: Dokler mi ne razjasniš, kaj me dolžiš, ne prideš iz kleti!

GOSPODAR: Ne jahaj vsake besede!

MARINA: Ti ne bodi nesramno krivičen! Prav gotovo sem jaz več utrpela zaradi tebe kakor ti zavoljo mene. Zdaj bi rad

videl, da ti zginem izpred oči. — Preobjedel si se Marine in se je otepaš.

GOSPODAR: Kdo to pravi?!

MARINA: Nihče, pa je zame vendar jasno kakor na dlani. Nisem iz kamna, da bi nič ne občutila. — — — No, saj te ne držim nazaj. Hodi, kjer hočeš! Popolnoma se me nikoli ne odkrižaj. Ako ti je kaka druga ženščina všeč, le k nji! Živi, dokler ne opešaš! Samo mojega stanovanja ne obljubi nobeni drugi.

GOSPODAR: Hudičev klepetec! Molči o teh rečeh pred drugimi ljudmi!

MARINA: Tudi drugi naj zvedo, da sem zaradi tebe sedela v zaporu. Zato me ne pozabi v hudih časih! Drugače spravim še kaj neprijetnega na dan.

GOSPODAR: Nehaj! Ali ti kaj odrekam?! Pomisli pa, da sam ne živim po knežje! Upniki pritiskajo —

MARINA (ga prekine): Dobro, dobro! Muzika o upnikih in ru-bežni mi gre na živce. Povedala sem ti, kar je treba; ti pa izvozi kakor veš in znaš.

(S stopnic v veži se zasliši pijano moževo petje. Žena se ustraši, tudi Marino zaskrbi, gospodarja pa prevzame še hujša jeza.)

GOSPODAR: Zdaj ga imamo!

(Petje nenadno utihne. Zasliši se možev padec po tleh, njegovo stokanje in preklinjanje. Marina odpre srednja vrata. V veži se pobira mož in na to vstopi.)

MOŽ: Zlodjeve stopnice!

MARINA: Polzi ti, Davorin.

MOŽ: E, že gre. Da bi le tako ostalo.

GOSPODAR: Pa ne bo!

MOŽ (spozna gospodarja): Dober dan, gospod Trtnik... Ne zame-rite... Moral sem k ženi...

ŽENA: Ne laži!

MOŽ: U, kača! (Hoče planiti nanjo.)

MARINA (ga zgrabi in ustavi): Nobenih komedij, Davorin! Si jo že dovolj mučil!

MOŽ: Vlačuga ni nikdar dovolj kaznovana! Dajte mi jo, da jo zdrobim!

GOSPODAR: Le mirno, da zveš, kar ti sliši.

MOŽ (ponižno): Saj poslušam, gospod...

GOSPODAR: Enkrat za vselej si zapomni, da sva midva zgovor-jena! Nisem te jemal zato v delo, da me puščaš na cedilu in piješ! Tudi denarja ti ne dajem za žganje!

MOŽ (zmeden): Kaj mislite s tem, gospod Trtnik?

GOSPODAR: Nič drugega kakor to, da dobim na dvorišče bolj-šega delavca, v stanovanje pa boljšega plačnika. Zato vzemi sukno in se poberi!

MOŽ: Gospod Trtnik, prosim vas!

GOSPODAR: Vsako moledovanje je zdaj brez pomena. Dovolj dolgo si me vodil za nos!

MOŽ: Kam naj grem s samo suknjo?

GOSPODAR: Kamor hočeš! Opravo pusti tukaj! Dolžan si mi.

MOŽ: Nikar, gospod, prosim vas... (Poklekne.) Poglejte, kako lepo vas prosim...

GOSPODAR: Ne valjaj se po tleh, ko nič ne pomaga! Kar sem rekel, drži!

MOŽ (vstane): Zadnjič ste nekaj drugega obljubili, Vse naredim, vse, kar ukažete...

GOSPODAR: Ali res?!

MOŽ: Čisto vse...

GOSPODAR: Kar se stanovanja tiče in dela pri meni, ne umaknem besede. V Žerjavovo tovarno ti pa lahko pomagam. Seveda, če si pozabil na rdeče litanije in se zavedaš, da moraš biti pokorn in hvaležen tistemu, ki te redi.

MOŽ: Vse izpolnim, gospod... Kdaj pa lahko poprimem za delo?

GOSPODAR: Ko dobe obračun tisti, ki še niso pozabili rdečih litanij. Dolgo ne boš čakal.

MARINA (gospodarju): Gospod Žerjav ti bo zelo hvaležen za tako izvrstnega delavca!

MOŽ: Saj se poboljšam, gotovo se poboljšam...

MARINA: Pri novem litru!

GOSPODAR: Marina, le mir! Kdor ima takšno ženo kakor Davorin, se prav lahko spozabi.

MOŽ (gospodarju): Vi res razumete človeka... (Gre proti ženi, ki se je že prej umaknila k mizi in od tam strahoma strmela na ostale.) Ti si vsega kriva! Vlačuga! Lajdra!

(Žena se mu mirno umakne v sobo. V svojem miru zadržuje ves obup, ki se nabira v njej in je kakor bi bila odsotna. — Mož hoče navaliti za njo, pa ga Marina odtrga od desnih vrat.)

MARINA: Lahko bi se že streznil!

(Mož pobit sede k mizi. — Skozi srednja vrata vstopi Vinko. — Prihaja zamišljen, potr in malodušen. Ko ugleda gospodarja in moža, se začudi in vzkipi.)

VINKO (gospodarju): Hvala vam za veliko dobroto!

GOSPODAR (možu in Marini): Ali ta še ni pobral svojih stvari?!

VINKO: Ne bojte se, da vam ne ustrezem! Še na smrt obsojenim dajo nekaj ur miru, mislim, da ga tudi jaz dobim!

MOŽ (vstane, seže po nožu in se zažene proti Vinku): Kaj bi še rad, falot?! — Zdaj lahko poračunava, kar je navzkriž!

(Vinko zgrabi moža, mu vzame nož in ga vrže po tleh, njega pa porine na ležišče. — Med tem pogleda skozi stranska vrata preplašena žena. — Vinko ne ve za njeno prisotnost.)

VINKO (gospodarju): Tudi vi zaslužite, da vas kam treščim! Pomagali ste, da sem ob službo! Kaj imate od tega?!

GOSPODAR: Ne sprašuj, prekucuh, če nočeš žandarjev na glavo!

(Gospodar se pripravi za odhod. — Žena, vsa preplašena od novice, nekaj časa strmi, nato pohiti k iznenadenemu Vinku, ga sunkovito poljublja, šepeta njegovo ime, nenadoma se pa odtrga od njega in za hip obstane med srednjimi vrati.)

ŽENA: Bodi srečen, Vinko!

(Žena pohiti ven. Na odru začudenje. Marina, ki je vse trezno opazovala, razume ženine namene.)

MARINA (Vinku): Hitro za njo!

(Marina odhiti skozi srednja vrata, za njo tudi Vinko. Mož vstane in sili v gospodarja.)

MOŽ: Kaj vse to pomeni?

GOSPODAR: Beraški cirkus! — Ko se ti žganje izkadi iz glave, me poišči!

MOŽ: Takoj bom za vami, gospod... Hvala vam za vse...

(Gospodar odide. — Možu se zdi čudno, da je sam. Strmi okoli sebe, nato gre v desni kot in stika za jedilo. — Zunaj se dvigne hrup. Skozi srednja vrata prineseta Vinko in Marina povoženo ženo in jo položita na ležišče. Govorita med prenašanjem. Za njima se pojavi gospodar.)

MARINA: Morda ni prehudo. Auto jo je samo odbil.

VINKO: Marina, po zdravnika! Hitro! Hitro!

(Marina plane ven. — Vinko se skloni k steni in strahoma prisluškuje, če je še kaj življenja v njej.)

MOŽ (gospodarju): Kaj se godi?

GOSPODAR: Menda se je vrgla pred auto.

(Vinko se obupan dvigne od žene, ki je v zadnjih vzdihljajih. Obema pokaže vrata.)

VINKO (sikajoče): Mir! Ven! Takoj!

(Gospodar in mož odideta. — Vinko strmi na ženo.)

VINKO (šepetaje): Ančka, Ančka... (Ves zamaknjen počasi stopi k ženi in ihte klecne k ležišču.)

KONEC.

O. Rio:

KULTURNI BOJ V MEHIKI

Prinašamo zelo zanimiv članek o razmerah v Mehiki, ki nam objektivno poroča o vseh bojih, ki se vrše tam doli. Članek bo po svoji dokumentarnosti in zgodovinski točnosti objektivno poučil, za kaj pravzaprav gre, kar bo zelo koristno, ker si slovenski bralec po poročilih naših časopisov do zdaj res ni mogel ustvariti prave slike o mehiških notranje-političnih borbah. Op. p.

V Mehiki bijejo kulturni boj za zelo realne stvari: za zemljo, za kruh, za človeško existenco, za centralni problem mehiškega gospodarstva. Boji, ki se zdaj odigravajo, so zaključek stoletne borbe. Mehika je pretežno agrarna država. Devet desetih njenega prebivalstva živi od poljedelstva. Približno dve tretjini njene površine služita poljedelstvu. Odtod zahteve po agrarni

reformi, razdelitvi zemlje, razkosanju latifundij in haciend v manjša zemljišča v korist revnih kmetov. S tremi petinami zemlje, kar je je v privatni lasti, razpolaga desettisoč veleposestnikov. Sto deset posestnikov poseduje skoraj 31 milijonov hektarov zemlje, ogromne predele, ki še deloma niso obdelani, v kolikor se obdelujejo, pa dajejo vsled ekstenzivnega obdelovanja le malo koristi. Mali kmet, indio, bi mogel s pridnostjo, skrbnostjo in intenzivnim obdelovanjem zemlje pridobiti mnogo več sadu. Toda kmet ne dobi zemlje: bedno mora živeti na zemljišču, ki meri nekaj kvadratnih metrov, životariti in umirati vsled lakote. Zaradi tega se glasi bojni klic vseh mehikanskih revolucij: »Tierra y libertad!« Zemljo in svobodo!

Največja veleposestnica v Mehiki je katoliška cerkev. V treh stoletjih španskega kolonialnega gospodstva si je pridobila štiri petine zemlje in se razvila do največje gospodarske moči. Njen dober želodec je požrl polja in gozdove, plantaže in črede živine, rudnike in kovinske zaklade, najfantastičnejša bogastva narave in produkte človeške marljivosti. Medtem pa je postajala dežela vedno revnejša; njeni prebivalci so postali berači.

Leta 1910, so se uprli »indii« proti Špancem, namreč proti cerkveni desetini, dajatvam gospodi, suženjstvu, pomanjkanju zemlje in španskim trgovskim monopolom. Toda revolta je bila udušena v krvi. Šele ko so uvideli domači fevdalci, da jim osvobojenje izpod španskega jarma vrže v naročje dedščino konkvistadorjev, so razglasili l. 1821. neodvisnost, ki pa ni prinesla revežem niti zemlje, niti svobode. Cerkev pa je obdržala še v naprej posestva in moč. Zgodovinsko bi moral pomeniti razglas neodvisnosti demisijo fevdalnega režima in začetek liberalnodemokratske epohe. Toda industrijski razvoj dežele je bil preslab, tako da si meščanstvo ni moglo pridobiti političnega položaja, ki bi mu pripadal. Vsled tega so v začetku samo zamenjali mehikanski fevdalci španske. Takrat se je začela desetletja trajajoča borba med konservativno klerikalnim in liberalno-demokratskim elementom za nadvlado.

Ponovni panti španske reakcije so prisilili konservativno vlado k ukrepom proti cerkvi, ki je bila sicer zaveznica vlade, a je tudi konspirirala s Španijo. Na ta način so bili l. 1827. izgnani redovniki, l. 1833. so zaprli javne šole za duhovščino. Nek tak upor je sprožil l. 1847. vojno, ki jo je že dolgo pripravljala Amerika proti Mehiki; v tej vojni je izgubila Mehika polovico svojega ozemlja s Texasom in Kalifornijo, ter zašla v velikanske finančne težkoče. V pomanjkanju drugih vrednosti je morala vlada vzeti posojilo v višini 15 milijonov pezov kot hipoteko na cerkveno posest.

V sredi petdesetih let prejšnjega stoletja so prišli končno na krmilo liberalci. Našli so popolnoma omajano finančno gospodarstvo in na pomanjkanju zemlje trpeče kmete. Cerkveni posesti niso mogli niti smeli več prizanašati. Tako je bila l. 1856. z zako-

nom določena mobilizacija cerkvenih posestev. Del cerkvenih posestev je bil tudi v resnici razlaščen, razdeljen in prodan. Cerkev je prenehala biti državna cerkev. Naravno je, da se je cerkev branila teh liberalnih novotarij. Mehikanski nadškof je odrekel odvezo vsakomur, kdor je priznal ustavo, kar je v večini slučajev pomenilo družabno uničenje. Toda demokrati pod vlado Juareza so se žilavo branili. Dvanajstega julija l. 1859. so kronali svoj boj proti cerkvi z razglasitvijo reformnih zakonov. Ti so določali: ločitev države in cerkve, enakopravnost vseh kulturnih organizacij, prenos cerkvene lastnine v državno, razpust moških redov, prepoved ustanavljanja novih ženskih redov, in uvajanje civilnih poročnih uradov. To je bilo pogumno zakonodajno dejanje. Seveda teh zakonov niso nikdar popolnoma izvajali, kajti vpostavitve mehikanskega cesarstva pod Maksimilijanom je prinesla prehodni triumf fevdalski in klerikalni reakciji.

Po propadu cesarstva je Lerdo de Tejada razpustil l. 1873. vse redove v Mehiki. L. 1874. je prepovedal poučevanje verouka na javnih šolah. Toda tudi ti zakoni so ostali samo na papirju. Diaz, ki je trideset let diktatorsko vladal v Mehiki, si je s tem, da jih ni izvajal, pridobil pomoč cerkve. Odprl je deželo tujemu kapitalu, kateri se je obogatil, med tem ko je mali kmet popolnoma obubožal. Cerkev je ostala bogata in mogočna, največja posestnica zemljišč in najmočnejša nasprotnica vsakega napredka.

Ko so Diaza l. 1910. vrgli, je izbruhnila revolucija. »Tierra y libertad!« so oznanjale zastave. Oboroženi kmetje so se zbirali v čete, tvorili armade, vodili boje. Toda niso mogli vzdržati do končne zmage. Šele pod vodstvom Carranze so imeli uspeh. Skupno z zemljiškim in petrolejskim kapitalom se je uprla cerkev nameravani nacionalizaciji zemlje; toda ustava iz l. 1917. ni upoštevala njenega ugovora in ni samo obnovila Juarezovih zakonov, temveč je celo nadomestila v členu 130. ločitev cerkve in države in podrejenostjo cerkve v državni suverenosti. Ta člen stoji odslej v središču vseh nadaljnjih kulturnih bojev.

Carranza in pozneje Obregon pa se vzlic temu nista upala dosledno izvajati ustave. Če sta potrebovala cerkveno pomoč, sta si pomagala z molčečim ignoriranjem ustave. V vsakem primeru pa sta si hotela pridobiti oblast, s pomočjo katere bi razpolagala nad ozemlji petrolejskih družb, da bi jih razdelila in zadovoljila želje kmetov. Toda ti poskusi so zmeraj propadli. Na koncu dolge in krvave revolucije so bili kmetje prav tako revni, prav tako brez zemlje kot ob njegovem začetku.

Šele za časa Callesa je stvar zopet napredovala. Ta se je z radikalno vnetostjo vrgel na rešitev agrarnega vprašanja, pri tem se je pa zapletel v hud spor s petrolejskim kapitalom in vlado ameriške Unije. Ko je videl, da je ta pot zaprta, je ubral drugo smer in začel boj proti cerkvi. Tretjega julija l. 1926. je izdal zakon o veri, s katerim je v trinajdesetih členih obnovil proticerkvene zakone Juareza, Tejade in Carranze. Izvrševanje službe

božje in kritika temeljnih državnih zakonov je bilo strogo prepovedano. Vse redove in verske družbe so razpustili. Pomk verouka je bil odpravljen v vseh šolah. Vse cerkve, semenišča, azili, zavodi, šole, samostani in župnišča so prešla v državno last. Nastavitve duhovnikov je morala odslej dovoliti država.

Ta zakon je povzročil v cerkvenih krogih silno ogorčenje. Duhovščina je stopila takoj v stavko, cerkvena oblast je prepovedala duhovnikom vsako bogoslužno opravilo. Zvonovi niso več zvonili, maš niso več brali, krstili niso več otrok, nihče se ni mogel cerkveno poročiti, procesije in cerkvene svečanosti se niso več vršile. Cerkve so bile prazne. Brezposelni duhovniki so se zavedali, da so močna sila, ki se more boriti. Ščuvali so žene, organizirali bande, povzročali nemire, požigali hiše, napadali vlake, povzročali dinamične atentate — vse z bojnim klicem: »Viva Cristo Rey!« Ta vojna je povzročila, da so se obrnile oči vsega sveta na Mehiko. Časopisi so prinašala razburljiva poročila. Velika javnost je imela svojo senzacijo. Mehikansko delavstvo v boj sicer direktno ni poseglo, vendar je prožilo vladi pomoč, v pisarnah strokovnih organizacij so tajniki krstili otroke in poročali pare. In kmetje so čakali, čakali, čakali na zemljo.

Od l. 1915. do l. 1926. je bilo razdeljenih pet milijonov hektarov zemlje na 453.000 ljudi v 2246 vaseh. Toda vnetost vlade je kmalu popustila, akcija se je začela zavlačevati in kmalu so jo popolnoma opustili. Še bolj kot cerkev se je upiral namreč ameriški finančni kapital. Kajti sanacija mehikanskih malih kmetov bi ameriški industriji, posebno v Mehiki delujočemu petrolejskemu kapitalu podražila delovne moči. To neusahljivo rezervno armado je treba ohraniti. In ameriški finančni kapital je diktiral politiko Mehike.

Po triletnih bojih so pod vlado Portesa Gila sklenili zopet mir s cerkvijo. Odrpli so cerkve, vrnili so cerkvena posestva. Duhovščina je zopet opravljala svoje službe. Visoki dostojanstveniki so se vrnili iz emigracije na svoja mesta. Oblastvom v deželi so bile izdane stroge instrukcije, ki so prepovedovale kakršnokoli vmešavanje v kulturnih vprašanjih. Vsa sporna vprašanja so bila rešena v korist cerkve. Za Božič l. 1929. so prvič zopet zvonili zvonovi. Na zemlji in v Mehiki je vladal mir.

In zdaj? Mir je minul. Juarez vstaja po osemdesetih letih iz groba in zahteva svojo pravico. Kaj se je dogodilo?

Med l. 1929. in 1934. je svetovna kriza omajala ameriško industrijo, mehikanske delovne moči so postale nepotrebne, oblast ameriškega finančnega kapitala nad mehikanskim gospodarskim življenjem se je zmanjšala, politika Mehike se je osvobodila pritiska Wallstreeta. Obenem je svetovna kriza še povečala bedo mehikanskega kmeta, zahteva po zemlji je postala še nujnejša, množice kmetov so postale vzlic razorožitvi še revolucionarnejše. Nova revolucija se je pomaknila v nevarno bližino.

V takem primeru je treba dati kmetom zemljo, oziroma vsaj

gojiti v njih upanje, da jo bodo dobili. Zemljo bi bilo mogoče iztrgati petrolejskim družbam. Možno bi bilo razlastiti lastnike latifundij in haciend. Toda to bi bila revolucija, bila bi socializacija... To železo je prevroče in prenevarno. Toraj ostane samo še cerkvena zemlja. Boj proti cerkvi je popularen, kajti množice jo silno sovražijo. Boju proti cerkvi pripada tudi zgodovinska logika, ker je cerkev že zdavnaj zgubila pravico do obstoja. Razen tega pridobi ta boj vladi simpatije onih, katerih bi se sicer morala bati. Dva zajedalca telo te dežele ne more prehranjevati. Zato pusti vlada na cedilu enega, da lahko drugi živi. S tem drugim se bodo morale nekoč množice same boriti, da ga uničijo in proglase resnično neodvisnost Mehike.

Agnes Smedley:

OGLEDUHI

Kmet v sandalah, ki so bili napravljeni od trave, in s šiljastim klobukom, ki mu je visel na hrbtu, je potoval v majhno mesto v vzhodnem Hunanu. Obleka mu je bila čedna, hlače so bile zakrpane z velikimi svetlimi krpami, tako da so bile podobne mozaiku. Ustavil se je pri stojnici, v kateri je neki mož pekel sladek krompir v glinasti posodi, pod katero je gorel ogenj. Kupil si je krompir in ga pričel jesti.

Ko je bil nekaj časa klepetal s prodajalcem krompirja, je odšel po cesti navzdol in vstopil v čajnico. Sedel je za osamljeno neotesano mizo in je s pogledom šel po majhnem, temačnem prostoru. Za drugimi mizami je sedelo kakih tucat mož. Nekateri so pili čaj ali jedli lubenice in so metali peške na trda ilovnata tla.

Vse glave so se nezaupljivo obrnile po tujcu. Ali je vohunil prišlec za veleposestnike in militariste? Ne, gotovo ne. Taki vohuni so prihajali preoblečeni v potujoče trgovčiče, svečenike ali vedeževalce. Veleposestniki niso potrebovali več teh vohunov, ker so bile kuomintangške čete že spet osvojile to vas in so se bili z njimi vrnili veleposestniki.

Od mize, pri kateri so sedeli trije kmetje, je neki mož vljudno pozdravil tujca:

»Ali ste jedli danes riž?« Tujec je potrdil vprašanje in je izrazil nado, da je bila tudi drugim sreča mila. Na njihov poziv je prisedel in se vmešal v pogovor. Na vprašanje je odvrnil, da mu je čisto preprosto ime Wang, da je njegov rojstni kraj v okrožju Chalingu in da potuje preko hribov na zahod, da bi obiskal sorodnika. Zemljo ima dobro, dolguje pet manov in jesenska žetev je bila dobra. Njegova družina je toliko in toliko velika, pripada tej in tej družini, ima tri sinove in hčer. Cena jesenskemu rižu je... In tako se je pletel razgovor o njegovih osebnih zadevah, dokler ga ni prekinil neki kmet ob drugi mizi

s svojim vprašanjem. Ali pozna nekega njegovega sorodnika, Tien-ija, ki biva v neki vasi blizu njegovega rodnega kraja?

Tujec je okleval z odgovorom. Zdelo se mu je, da pozna Tien-ija, toda točno se tega ni mogel spomniti. »Vas je precej oddaljena od mojega rodnega kraja,« je dejal.

Zbrani možje so ga pazljivo opazovali. Nato je neki impulziven kmet pripomnil:

»No, če ste res iz Chalinga — ki ga ne poznam —, potem bi nam lahko povedali, ali je res, da so čete spet zavzele mesto Chaling. Tukajšnji veleposestniki pravijo, da so ga spet zavzele in da so pobile vse puntarje.«

Tujec je pogledal mlademu kmetu v oči in je pripomnil suho: »Militaristi Chalinga niso zavzeli. Delavci in kmetje so zelo močni in vojska brani mesto s topovi, ki jih je odvzela Min tuanu in belim četam.«

Kmetje so se začudeno spogledali. Obsuli so ga z vprašanji. Ostali možje v čajnici so se zbrali okoli njega. Žena, ki je oskrbovala čajnico, se je pridružila in poslušala pogovor. Njeni črni lasje so bili svetla površina, gladko so bili počesani nazaj in na tilniku jih je povezala v voz. Skozi voz je vtaknila kovinsko iglo. Na eni strani njene glave je ležala majhna rdeča štiriperesna cvetlica iz blaga, kakor da bi jo bila nalepila na svoje lase.

Tujec je odgovarjal na vprašanja, ki so mu jih zastavljali, toda previdno, tako da je svojim odgovorom dodajal vprašanja o navzočih. Da bi pregnal njegove sumnje, mu je mladi kmet dejal odkrito:

»Med navzočimi ni nobenega vohuna za veleposestnike, mi poznamo vsakega moža v vasi.«

»Toda preden so se vrnile čete in veleposestniki, so prihajali sem vohuni,« je pristavila mala žena vedé in je prikimala.

»Da,« je odgovoril mladi kmet. »Neumni smo bili in smo jim dovolili, da so odšli. Eden od njih je imel puško. Ko pa se je bližal Chalingu, ga je nekdo ubil in mu puško odvzel!«

Tujec je vprašal: »Kaj pa je hotel vedeti?«

Žena je odgovorila: »Hotel je zvedeti kaj o kmetski zvezi tu in v drugih vaseh... Spraševal je po rdečih banditih.«

Tujec je pogledal. »Rdečih banditih?«

»On jih je tako imenoval...«

»Kaj je spraševal?«

Možje so se spogledali in so se primaknili bliže. Star ribič, ki je bil tršat ko okostnjak, je odvrnil:

»Kaj je spraševal? Jaz, Chan Po-ling, vam bom povedal. Vprašal je, kje je njihova armada, in dejal sem mu, da tje tam nekje na zahodu. Toda vedel sem, da je na jugu. Dejal sem mu, da so desetisoči v tej armadi, da ne poznajo strahu pred smrtjo... Nato sem ga vprašal: »Povej mi, zakaj se revno ljudstvo bojuje za kitajske generale?« Odvrnil je spoštljivo: »Neomajno zvesto

služiti svojemu vodji, je dokaz najvišjih načel.« Dejal sem mu: »Služijo Ts-au. Ts-au! Proti ljudstvu!«

»Moj sosed,« je začel neki kmet, »mu je dejal, da je uporniška armada ujela petdesettisoč vojakov generala Leiganga in jim je odvzela vse topove in topovske krogle. Odvrnil je, da to ni res. Toda moj sosed mu je z energičnimi besedami pojasnil, da ima uporniška armada topove, ki streljajo lahko deset li daleč. Dejal mu je, da je Chu Teh sam Kwang Yu, vojni bog. Slišal sem od mnogih ljudi. Prejšnji teden mi je dejal isto nekdo, ki je prišel z ljuga tod mimo.«

Stari ribič ga je prekinil: »Slišal sem, da je šel Chu Teh nekoč v boj v dolgem ishangu. Rokavi so segali prav do tal. Ko se je bitka pričela, je šel proti sovražniku, medtem ko si je pihljal zrak s pernato pahljačo... tako. Smrti se ni nič bal in ogenj njegovih oči je sovražnika tako prestrašil, da se je obrnil in pobegnil v Changsho.«

Neki mož ga je prekinil: »Znano je, da zmore Chu Teh še več. Lahko zapoveduje vetru in viharju! Močan je za deset mož in lahko dvigne konja z eno roko. Slišal sem, da gleda lahko predse in za seboj, ne da bi okrenil glavo.«

Mladi kmet je ugovarjal: »Tega ne verjamem! Ne živimo v dobi San Kua. Chu Teh ne more gledati istočasno predse in za seboj, toda ima pa daljnogled, ki mu visi okoli vratu, in če pogleda vanj, tedaj vidi lahko sovražnika, ki je oddaljen sto li... No, pa mi povej, zakaj naj bi dvigal konja z eno roko? Koliko bi bilo to vredno. Ni močan za deset, toda pogumen in vztrajen je bolj kot tisoč generalov. Isto velja tudi za Mau Tse-tunga. Slišal sem, da bi Mau Tse-tung lahko uničil veleposestnike s tem, da bi pisal verze in pesmi, in vendar se bori za nas kmete. Doma je iz Changshe in nekoč je postal rikša kuli, da bi organiziral rikša kulije v Changshi. Mau Tse-tung in Chu Teh sta oba popotovala, da bi spoznala tuje dežele in oba govorita dva različna tuja jezika. Velika moža sta in intelektualca in vendar se borita za reveže.«

Tujec je z velikim zanimanjem poslušal mladega kmeta. Nato je dejal: »Mnogo veste. Ali ste daleč potovali?«

»Niti do Changshe nisem prišel, toda enkrat sem bil v Hengchowu. V Hengchowu je toliko ljudi, da morajo stanovati drug nad drugim, mesto da bi bile vse njihove hiše pritlične, kakor naše tu. V Hengchowu je tudi veliko čet, veliko slabih ljudi, ki delajo nasilje svojim materam!«

»Koliko vojakov je v tem mestu?«

»Kakih stol! V velikem mestu severno od nas, kjer je trg, jih je morda kakih pet sto. Pomorili so mnogo ljudi!«

Žena, ki je oskrbovala čajnico, še malo ni mislila na množico čet, temveč na druge stvari. Obrnila se je k tujcu in vprašala:

»Dajte, recite mi, ali ste slišali, da se je... Chu Teh poročil z deklico iz intelektualnih krogov, Chang po imenu, in da je z

njim v armadi, da nosi puško preko ramen. Njene noge so baje tako velike, kot cepci in pravijo, da se zna boljše boriti kot katerikoli mož.«

Možje so se neverno zasmeli. Toda robata majhna žena je stala nepremično, uprla roke v bok in pričakovala odgovor. Začudili so se možje, ko ji je tujec govoril:

»Tudi jaz sem slišal o deklici Chang. Poročila se je s Chu Tehom in se bori z njim v vrstah ljudske armade. Njene noge so navadne velikosti in zato lahko dobro koraka in se bori.«

Ženica je malo dvignila brado in je zmagovalno pogledala po nevernih možeh. »Naj živi dolgo in naj rodi mnogo sinov! Žrtvovala bom danes v svetišču zanjo in za ljudsko armado kadilo.«

Mladi kmet se je obrnil k ženi: »Tvoje kadilo bo malo koristilo deklici Chang ali ljudski armadi! Topovi so, ki...«

»Ti, Kwang-kwen, ki si še ves mlečen, ti še ne veš vsega, čeprav si mnogo popotoval! Vse lahko pomaga in če bogovi...«

»Ljudska armada je s svojimi sabljami uničila stare kitajske bogove in nič se ni zgodilo! Bogove so ustvarili veleposestniki in Tu-hao, da bi mi ostali neumni! Topovi in več pameti, to je, kar potrebujemo!«

»Zakaj si jih ne oskrbiš? ... Koliko topov imajo sovražne čete tu?« ga je izzival tujec.

S pridržano sapo so poslušali možje, primaknili so se k tujcu. Mladi kmet mu je položil roko na laht. Vsi so začeli govoriti, toda tiše kot doslej. Ženica je stopila skozi vrata in je pogledala po ulici gor in dol. »Če bi ljudska armada... more ljudska armada... bo ljudska armada...« se je slišal šepet od mize.

Žena se je vrnila, potem je odšla v zadnjo sobo in po nekaj minutah se je vrnila s tremi kuhanimi jajci in loncem riža ter je postavila vse pred tujca na mizo. In ko je hotel potegniti denar iz pasa, se je branila, da bi ga vzela. Napolnila je njegovo čašo z vročo vodo in ni hotela vzeti bakračev (bakrenega denarja) za čaj.

To noč je prenočil tujec v koči mladega kmeta. Nihče od njiju ni spal in ljudje so hodili ven in noter. Čeprav so spali vojaki v svetišču par ulic dalje, niso vedeli ničesar o tem. Vendar so vedeli mnogi ljudje v mestu, da tujec v njihovi sredi ni bil noben kmet iz Chalinga, temveč ogleduh ljudske armade. In predno se je zdanilo, je bil že zapustil z mladim kmetom griče za seboj, v isti smeri, odkoder je prišel...

Tako so šli ogleduhi pred ljudsko vojsko. Neoboroženi, sami ali v skupinah po trije ali pet, preiskujejo griče in gorske poti. Ker so bili kmetje sami, so poznali vsako vas. Pošteni, pogumni, premeteni, sposobni prehoditi dolge razdalje peš, prenesti velike napore — to so bile lastnosti, ki so jih označevale. Pomešali so se med delovno ljudstvo, previdno se orientirajoč, zbirajoč poročila o sovražnih četah, o bojih kitajskega ljudstva. Bili so ogleduhi,

ki so bili prepogumni, preveč drzni. Nekoč je govoril Chu Teh dvema njihovima stotnijama:

»Tovariši,« je začel, »zboljšati moramo način dela svojih ogleduhov! Nekateri med vami so videti preveč inteligentni in delajo preveč inteligentno. To je nevarno in izgubili smo lepo število dobrih ljudi, ki so šli v sovražni tabor in so postavljali taka vprašanja, da so vzbudili pri častnikih nezaupanje. Nekega našega ogleduha so v nekem mestu ustrelili, ker je poskušal na trgu zamenjati pri vojaki topovske krogle za jajca!«

»Nekaterim med vami je na obrazu očitno zapisano, kakšni tiči ste. To se mora spremeniti. Če greste v sovražni tabor, si morate nadeti izraz ubogega grešnika. Poskusite se spomniti na to, kako ste hodili po svetu in kaj ste počeli, preden ste stopili v armado. Potuhnite se in pobesite glavo nižje, ne glejte častnikom in vojakom naravnost v oči in bodite molčeči, potarnajte malo pred njimi in jim postavljajte pametna vprašanja na neumen način. Naša armada je dala svojim ogleduhom srebrnike in nekateri od njih so se nekaj dni pred njo podali na pot. Kupili so par jajc ali kostanjev ali sukanec na trgu v mestu. Ali pa gredo nekateri od njih za snažilce ušes med vojake in jim snažijo ušesa in se pri tem pogovarjajo z njimi.

Spet drugi gredo s košarami, polnimi jajc, kostanja ali posušenega sadja, ki jih nosijo na dolgi bambusovi palici preko ramen, med sovražne čete in jim prodajajo svoje blago. Na tleh čepe, igrajo se s svojim bakrenim denarjem, klepetajo z vojaki in jih sprašujejo, kakor bi jih spraševali neumni, toda radovedni ljudje. Radovedno, z odprtimi usti so se dotikali sovražnih topov, ogledovali so jih in zastavljali vprašanja. Njihove hrapave roke se dotikajo čudovitih strojnic, iz katerih lahko izstreliš »desettisoč krogel na minuto«. Vojaki se z grohotom zasmеjejo ob njihovih vprašanjih. Potem zapuste ogleduhi mesto, s svojo bambusovo palico na ramenih trapljaje brez cilja in pojoč pri tem ritmično: »Hai-ho! Hai-ho! Hai-ho!«

Izven mesta nalete na tovariša ali pa tečejo sami preko gričev in poročajo o številu sovražnika, topov in krogel, o njihovi razmestitvi po mestu in o tem, s čim ubijajo vojaki svoj čas. Pripovedujejo, kako se vojaki boje ljudske armade; ali so dobili svojo plačo ali ne; kako so oblečeni in kako je s prehrano, kako mislijo o svojih častnikih.

Med ogleduhi so bili tudi oboroženi ljudje. Toda bili so samo malo pred svojo armado. Porabljali so svoje pištole, da so dajali svojim tovarišem signale. Če je bilo treba, so se tudi borili. Šest takih ogleduhov je bilo, ki so bili en li ali dva pred armado, ko je prišel sovražnikov regiment s severa po gorski stezi, skrit za grmovje in previsnimi čermi.

Obe stranki sta bili presenečeni. Eden ogleduhov je zaklical svojim tovarišem:

»Naperite signal naravnost nanje!«

Eden od ogleduhov je naperil svojo pištolo na sovražnika. Vsi so se razbežali, da bi si poiskali kritje — in začela se je borba šestih ogleduhov proti vsemu regimentu na gorski stezi.

Ljudska armada je slišala streljanje in je razumela njegov pomen, toda preden je prišla na mesto, je bilo vseh šest ogleduhov mrtvih. Ko se je sovražnik umaknil, so našli njih trupla. Dva med njimi sta ležala v zagrizenem objemu z dvema sovražnima vojakoma. Njihove mrzle, otrple roke so morali s silo razkleniti, kajti celo v smrti jih nista hotela popustiti. Pištole vseh šestih ogleduhov so ležale poleg njih, ali pa so jih stiskali v otrplih rokah. Niti en naboj ni preostal. Držaje nekaterih pištol so uporabili kot bat, vsi so bili oškropljeni s krvjo. Eden mrtvih ogleduhov je objemal sovražno puško.

Chu Teh se je obrnil do še živčih ogleduhov z vprašanjem: »Kdo hoče stopiti na mesto teh šestih?«

»Jaz... jaz... jaz... jaz.« se je razlegalo z vseh strani. Niti enega ni bilo, ki se ne bi prostovoljno javil. Šest jih je določil žreb in dobili so pištole svojih mrtvih tovarišev. Očistili so pištole, oprali kri z držajev in jih nabasali. Bosi in razcapani so z izboklimi prsi pozdravili svoje tovariše in svojega poveljnika. Naglo so korakali naprej, preko gora, proti vzhodu.

Tone Čufar: Polom. (Nadaljevanje.) V »Polomu« je Čufar odločno zagrabil in odkrito postavil v ospredje nekoliko bolj perečih vprašanj, ki se tičejo naših sedanjih delavskih borb. Drama se vrši v kapitalistični gospodarski krizi, ki ima v sebi pogoje za prehod v ostrejšje konflikte. Brezobzirni namen kapitalistov, da prevalijo vsa bremena krize in vse posledice svojih vrtoglavih borznih spekulacij na delavska pleča, odpor delavske množice, protidelavska aktivnost Rojnikov, ki se trudijo, da bi Kapitalu pomagali zadušiti izbruh in razvoj najodločnejših borb — to je snov Čufarjeve drame. Toda Čufar ne ostaja pri brezidejnem nizanju snovi. Čufar si postavlja vprašanja kot zavedni delavski pisatelj in jih rešuje... Stradanje ali borba in njeno stopnjevanje, organizacija, ki je sama sebi namen, ali organizacija kot orodje za borbo, »sodružnost« v pasivnosti, v prosjačenju in s takim Rojnikom kot nastopa v »Polomu«, ali sodružnost borbenega proletariata so temeljna vprašanja Čufarjevega dela. To niso Čufarjevi osebni problemi in tudi ne samo krajevna vprašanja, ki se tičejo le industrijskega središča, v katerem je drama nastala. To so vprašanja vsega našega delavstva, in je prav to velika Čufarjeva zasluga, da jih je v »Polomu« zajel.

Razumljivo je, da Čufar v drami ni mogel osvetliti teh samih po sebi preprostih vprašanj v njihovi vsestranski zvezi. Podal je izklesan odlomek, ki sicer vsebuje temeljne dialektične odnose do celote, ki je pa kljub temu samo odlomek. (Verjetno je tudi, da si Čufar, ko je dramo pisal, o vseh odtenkih nadaljnjega razvoja še ni bil na jasnem.) Zato so se pojavila v kritikah deloma iz nevednosti in nerazumevanja, deloma iz preračunanega zlega namena kriva tolmačenja in celo podtikanja, ki jih je treba razjasniti, če hočemo Čufarjev »Polom« pravično oceniti.

I.

I. C. je zapisal v »Svobodi« o »Polomu« med drugim tudi tale stavek: »V drugem dejanju pride Rojnik ves zaspan iz objema tajnice, konča se pa »dejanje« s protestom delavcev proti podjetniškemu nadzorniku, ker ga rad pije.« Svobodaš, ki »Poloma« ni čital, bo po pravici ves ogorčen vzdiknil: »Ta Čufarjev »Polom« pa mora biti res lepa polomija, če Tone misli, da nimajo izmozgani delavci proti ničemer in nikomur drugemu protestirati kakor proti pijanemu nadzorniku! In še to le zagadelj, ker ga nadzornik rad pije!« Tistim Svobodašem, ki »Poloma« še niso čitali, toplo priporočamo, da Čufarjevo dramo prej preberejo, preden si ustvarijo o njej sodbo na podlagi kritike, ki jo je napisal I. C. Prepričali se bodo, da je Čufar pokazal napad na pijanega nadzornika kot Rojnikovo provokacijo, ki jo borbeni Jurman najodločnejše obsoja. Ko Rojnik demagoško pere svoje mešetarske grehe s hujskanjem delavstva, naj napade »pijanduro«, stopi Jurman pred prve vrste s takimi besedami: »Stojte! Ne dajte se zavesti! Mi ne poznamo posameznih izpadov! Mi ne lovimo muh! Nismo krčmarji, ki se rujejo s pijanci! To naj dela Rojnik! Njegova steza je preozka, pred nami je cesta! Nas naj ne zapeljuje na stranpota! (II. dejanje, str. 28.) Iz kritike, ki jo je napisal I. C., pa si je mogoče razlagati, da vidi Tone Čufar smisel in taktiko delavskega dnevnega boja v protestu proti nadzorniku, »ker ga rad pije«! Vsak pošten delavec, ki mu je mar vsaj njegovih delnih ter dnevnih interesov (komu jih ni mar?!) in ki ni bil slep za težke izkušnje zadnjih let, bo moral priznati — pa naj ima to ali ono prepričanje — da je Čufar v »Polomu« globoko posvetil v vprašanje taktike delavskih dnevnih borb.

Osnovno razliko v gledanju na taktiko delavskega dnevnega boja je Čufar podčrtal že v prvem dejanju. Takole pravi:

ROJNIK: Zdaj ni čas za rokoborbo, temveč za spretnost in diplomacijo.

OGRIS: Diplomacija ni napačna, pogum je pa tudi potreben. Človek res ne ve, kako bi bilo boljše.

JURMAN: Samo to vas vprašam: ali smo rekli, da bomo klečali pred njim — kakšen je sklep? Kaj so nam naročili sodrugi?

OGRIS: Rekli so: denar ali pa stavka.

ROJNIK: Seveda. Toda poprej moramo preizkusiti druga sredstva.

JURMAN: Saj smo jih. — Upravnik naj zve, da ne hodimo k njemu za kratek čas.

ROJNIK: Bodimo oprezni in dostojni!

JURMAN: Ali je on dostojen z nami? Ne božajmo ga z rokavicami!

OGRIS: Nikar tako glasno...

JURMAN: Strahopetci! Bolj ko se človek ponižuje, bolj ga ponižajo.

Koga naj se delavci bojimo? Mi delamo, vsa pravica je na naši strani! Vi le klečeplazite in igrate slepe miši, jaz jih ne bom! Svojih sodrugov nočem varati. Za vse zvedo!

Čufarjevo vprašanje, ki prihaja iz samega dejanja, se torej glasi: ali klečeplazenje pod firmo »diplomacije« ali borba. In ves nadaljnji razvoj drame, ki je verno zrcalo dejanskih razmer, govori proti klečeplazenju.

Pozabimo trenutno, da je Rojnik plačan in torej povsem zavesten izdajalec, in si oglejmo sedaj le uspehe njegove »diplomatske« taktike. Ugotoviti je treba, da je imelo naše delavstvo skoraj po vseh tovarnah v mezdskih sporih priliko poslušati vsiljevanje taktike, ki jo Rojnik označuje z besedo »diplomacija«. In tudi njene uspehe je čutilo na svoji koži. Čufar je torej v »Polomu« Rojnikovo »diplomacijo« objektiviziral. — Kako učinkuje »diplomacija« v »Polomu«? Ko je »Kremen« v nevarnosti, da propade, doseže diplomacija obljubo, da bo podjetje izplačalo mezde. Namestu resničnega izplačila mezd, ki je tudi v kapitalističnem redu z zakonom zajamčeno, je torej prvi »veliki uspeh« diplomacije — obljuba. Obljuba tega, za kar se je delavec s kapitalistom

pogodil, ko mu je prodal svojo delovno silo. (Želi morda kdo vedeti, koliko je podjetij v državi in tudi v Sloveniji, ki so na intervencijo »diplomacije« obljubila izplačati mezde, pa so jih kljub temu zadrževala tedne in celo mesece? V prihodnji številki mu lahko postržemo z nekaterimi primeri!) In kaj je še povrh vsega ta obljuba? Pesek v oči, zločinska sleparija, ki ima namen, da delavstvo pod njenim vplivom bogudvano čaka na izjavo, da denarja za mezde ni kje vzeti, ker je »Kremen« šel na — kant! Kaj pa še vsebuje obljuba? Neobvezni upravnikov preklic napovedi, da bo znižal mezde. Mislim, da smo si lahko z Jurmanom in njegovimi vred na jasnem: v »Kremenu« zaposleno delavstvo krvavo potrebuje težko prislužene mezde; namestu njih mu diplomacija izposluje obljubo, da mu jih bo podjetje izplačalo (če seveda ne bo šlo na boben); in namestu kolektivne pogodbe, ki bi z a j a m čila delavstvu višino mezd — če bo »Kremen« še obratoval — doseže diplomacija zopet obljubo, da mezd podjetje ne bo skrcilo. Koliko je taka obljuba vredna, uvidi v »Kremenu« zaposleni proletarijat takrat, ko se gospod upravnik vrne iz mesta in iznova napove — znižanje mezd. (Zanimivi so tudi primeri, ko je podjetje napovedalo recimo 10 odstotno znižanje mezd, zato, da je diplomacija lahko »dosegla« 5 procentno.) Toda zdaj je tudi delavskega zaupanja v diplomacijo konec. Jurman povede »Kremenov« proletarijat pred upravnika kot enotno borbeno delavsko množico. »Mi smo vsi in drugih ni! Sporočite ravnateljstvu, da ne pristajamo!...« In drugače biti ne more. Saj upravnik Brum in gospodje delničarji prav dobro vedo, da bodo delavci še hujše stradali, če jim bodo znižali mezde. Pa jim jih kljub temu hočejo znižati. Edina moč, ki se jim lahko protivi in ki se lahko bori za zboljšanje, je sila, ki jo ima proletarijat takrat, ko je borbeno množica.

Čufar je rešil vprašanje ali prosjačenje pod firmo in na prigovarjanje »diplomacije« ali »borba« v smislu Marxovih besed: »Dočim stalno pojema število kapitalističnih magnatov, ki grabijo vse prednosti tega spreminjanja zase, raste množica revščine, pritiska, hlapčevstva, degeneracije, izkoriščanja, pa tudi odpora vedno naraščajočega in v samem mehanizmu kapitalistične produkcije izšolanega, združenega in organiziranega delavskega razreda.« (Kapital, Borchardtova slovenska izdaja, str. 199 in 200.) In rešil ga je v življenjskem smislu proletariata! (»Slovenčev« kritik v tej rešitvi seveda ne vidi borbe za novi »etos«!)

II.

»Slovenčev« kritik je v svojih spoznanjih silno nagel in odločen. Ne loti se podrobneje Jurmanovega razmerja do sindikata, temveč proglasi kar v prvi sapi, da ima »Polom« ost proti socialno-demokratskim — o r g a n i z a c i j a m. Ker po 6. januarju 1929 Socialistična stranka Jugoslavije ne obstoja več, je pod kritikovimi »socialno-demokratskimi organizacijami« namreč mogoče razumeti le — reformistične sindikate. V organizacijah »Strokovne komisije« včlanjeni delavci, ki »Poloma« niso brali, bodo zato iz »Slovenčev« kritike kaj lahko sklepali, da Čufar odkrito poziva proletarijat, naj izstopi iz URSSJ, da je torej Čufar nekaj razbijač strokovnih organizacij. Zlasti jim pa še more te misli potrditi. Nekaj besed, da se spoznamo!«, ki jih je v »Delavski politiki« napisal A. Z-ko. A. Z-ko namreč pravi: »Vprašati hočemo samo s tem našo delavsko javnost, če je delavskemu pokretu v korist takšno pljuvanje na organizacije (podčrtal jaz, F. S.) in na delavske zastopnike, ki so jih zopet izvolile delavske organizacije.« Toda vsako mišljenje, da Čufar poziva delavstvo, naj zapušča reformistične sindikate, je popolnoma zgrešeno. Takega poziva ne najdete v vsem »Polomuc«. Jurman je sam član strokovne organizacije. Seveda pa si ne moremo misliti, da bi tak borbeni Jurman, kakršnega je oblikoval Čufar, soglašal s pretvorbo sindikata v organizacijo, ki je sama sebi namen in privesek izvestne politične struje. Jurman m o r a

želeli in se truditi, da bo strokovna organizacija orodje za borbo vsega v tovarni zaposlenega delavstva. Zato je v prvem dejanju prav nujen njegov povdarek »Delavci (podčrtal jaz) nas pošiljajo!«, dočim Rojnikov zaupnik Rupnik pravi, da prihajajo delavski zastopniki Ogris, Rupnik in Jurman v imenu »naše zveze«. Na žalost Čufar v drami ni dalje razvil Jurmanovega dela v strokovni organizaciji, toda iz zaključka drame nam je jasno, da je Jurman ustvaril tako v sindikatu kakor med neorganiziranimi delavci opozicijo proti Rojniku, ki izdaja proletarske interese. Opozicijo v sindikatu tvorijo tako socialdemokratski kakor nesocialdemokratski delavci. Ali zato Jurman strokovno organizacijo razbija? Nikakor ne! Obratno! Delavci gredo za Jurmanom zategadelj, ker jim je pokazal jasno, njihovim interesom odgovarjajočo zahtevo in pravo pot borbe za zahtevo; zapustili so Rojnika zato, ker so spoznali neuspešnost in celo zavestni izdajalski značaj Rojnikove taktike. To je v dani situaciji bistvo njihove opozicije. Z oblikovanjem te opozicije vrača Jurman sindikatu njegov pravi delavski značaj. Dialektika razvoja je na dlani. Opozicija je negacija »enotnosti« v prosjačenju, v pasivnosti, v nekritičnem sprejemanju Rojnikovih metod. Stremljenje Jurmanove opozicije je borba. Jurman ustvari znova enotnost, ko vodi ves »Kremenov« proletariat v borbo. Nova enotnost je negacija negacije, je enotnost na višji stopnji, je enotnost borbenega delavstva.

Ni danes vselej potrebno, da negacija negacije izključi Rojnikove vrstnike po funkciji in politični barvi. Oni lahko k negaciji negacije pripomorejo, če niso povsem izgubili izpod sebe delavskih razrednih tal, če jih srce res vabi na delo za interese tistih, ki so jih izvolili, če so spoznali neuspešnost Rojnikovih metod in če se hočejo po svojem spoznanju — ravnati. Toda v primerih takih Rojnikov, kakršen nastopa v »Polomu«, je negacija negacije brez Rojnikove izločitve — nemogoča.

Kritik T. M. v »Delavski politiki« (24. dec. 1934) pa v »Polomu« ni našel nobene »vodilne in vzgojne ideje«. Takole je zapisal: »Drama je pisana precej spretno in odersko učinkovito, vendar še to ne zadostuje za pravo socialno dramo, ki mora imeti tudi neko vodilno in vzgojno idejo. Prav te pa v nji pogrešamo. Edini uspeh, ki bi ga drama mogla imeti, bi bil, da našemu že itak dovolj razočaranemu delavstvu vzame še zadnjo trohico zaupanja do činiteljev, ki imajo nalogo, da se brigajo za njegovo zaščito. Od tu je samo še en korak v anarhijo (podčrtal jaz, F. S.). Tip Rojnika je nemogoč in namenoma izkažen.« Če je kritika T. M. zares iskrena — in mi želimo, da bi taka bila — ji je treba v ostalem priznati precej volje do objektivnosti. O stavkih, ki sem jih citiral, pa hočem ugotoviti predvsem troje: 1. T. M. priznava, da je naše delavstvo »že dovolj razočarano«; 2. T. M. priznava, da naše delavstvo nima več mnogo zaupanja »do činiteljev, ki imajo nalogo, da se brigajo za njegovo zaščito«; 3. T. M. misli, da je »samo še en korak v anarhijo«, če drama ubija »še zadnjo trohico zaupanja«. — T. M. ne pove, za kaj je naše delavstvo »že dovolj razočarano in za kaj nima več mnogo zaupanja do činiteljev...« Mogoče je, da vidi T. M. odgovor na ta za kaj v »objektivnih« vzrokih, mogoče je pa tudi, da T. M. vsaj nekoliko soglaša z nami, ki smo prepričani, da je delavstvo razočarano in da nima več mnogo zaupanja do činiteljev... zato, ker izvestni činitelji zavirajo in rušijo njegovo borbo ter mu z »diplomatsko« taktiko pomagajo do papirnatih obljub in vedno težjih delovnih in plačilnih pogojev. Če je naše prepričanje pravilno — in mi smo ga pripravljene kdajkoli dokazati ter se ga bomo še dotaknili ob Rojniku, zakaj potem očitajte Čufarju, da vodi njegova drama v anarhijo? Kdo ustvarja anarhijo? Ali jo ustvarja tisti »činitelji«, ki s svojimi diplomatskimi dejanji recimo povzročajo, da še nezavedni a že do mozga razočarani delavci zapuščajo strokovne organizacije in se bližajo limanicam fašistične demagogije, ali jo ustvarja primer borbenega Jurmana, ki hoče v praksi vtisniti sindikatu delavski pečat?!

(Konec prihodnjic).

Vestnik „Enakosti“ iz Jesenic

Naš II. redni letni občni zbor se vrši v nedeljo, 17. marca ob 9. uri dopoldan v Delavskem domu. Nanj vabimo vse sorodne organizacije, zlasti »Svobode« kakor tudi centralo »Svobode«. — Zvečer priredimo prosvetni večer.

Centrala »Svobode« preprečila obnovitev »Svobode« na Jesenicah! Kdor čita naš vestnik, ve za glavne krivice, ki jih je prizadejala centrala »Svobode« v Ljubljani marksističnemu kulturnemu gibanju na Jesenicah. Razpust, razna podtikavanja, izgon naše delegacije s kongresa itd. Vendar smo mi vztrajali pri soglasnem sklepu našega članstva, da se vključimo v Zvezo. Spomenico, objavljeno v 10. številki »Književnosti«, smo po kongresu predložili centrali, ki je pa zahtevala enostavno spremembo »Enakosti« v »Svobodo«. Pristali smo na prekrstitev in predlagali osebna pogajanja. Svoje stališče in zahteve smo objasnili v desetih točkah, ki so predvsem idejne, a tudi organizacijskega in pojasnjevalnega značaja. Glavna naša zahteva je predvsem ta, da naj bo delo marksističnih organizacij res marksistično! Od osebnih pogajanj smo pa pričakovali sodružnih razjasnitev in pozitivnih sklepov. Toda centrala je pogajanja odklonila in nam sporočila, da zahtevamo kršitev sklepov kongresa, kar ni res! Odklonitev pogajanj je utemeljila s tem, da smo si v načelnih gledanjih na strokovne organizacije preveč različni. Ker o drugih naših točkah molči, smatramo, da za centralo niso sporne. Kjer je pa od desetih točk sporna samo ena, prav tam so pogajanja nujno potrebna. Ni vrag, da bi ne našli izhodišča! Vsi smo marksisti (vsaj oboji trdimo tako), naše članstvo je strokovno organizirano v SMRJ, naši upravni odborniki so organizacijski in obratni zaupniki SMRJ, dva od njih (Perko in Kralj, ki sta bila tudi delegata »Enakosti« na kongresu »Svobode«) sta glavna zaupnika na Jesenicah in Javorniku, oboje izvoljena na listi SMRJ. Vendar je centrala pogajanja odklonila in s tem preprečila obnovitev »Svobode« na Jesenicah! Zaenkrat pravimo! Naša združitve z ostalim proletarskim kulturnim gibanjem v Sloveniji bo prišla slej ali prej, ker zdravega razvoja ne bo zatrla nobena birokracija! Vzlic vsem nesodružnim skušnjam s centralo, jo vendarle vabimo na naš občni zbor. Dokazati ji hočemo, da smo iskreno za združitve in za pravi, uspešen razvoj marksistične miselnosti. Predvsem ji pa nudimo priliko direktnega kontakta z našim članstvom!

Ne razburjajte se! V januarški številki »Svobode« se je v rubriki »Knjige in knjižnice« neki L. C. zelo razburil nad Čufarjevo dramo »Polom«. Namesto stvarne, marksistične revije dostojne kritike, je izlil na Čufarja poldrugo kolono osebne mrznje. Vsa njegova objektivnost se najlepše zrcali v tem, da je zanj desetodstotno znižanje mezd samo ena izmed popolnoma nelogičnih izmišljotin. Kdor zagovarja Rojniko, ni sam daleč od njih! Da so pa Rojniki mogoči, o tem ni med proletariatom nobenega dvoma več. Nespretni zagovornik Delavskega zaščitenega urada trdi, da je drama v vseh ozirih nemogoče delo. S tem jasno dokumentira, da njegova »srednješolska-onanistična« izobrazba še ne zadostuje za pravilno presojanje dramskih del. Možakar se činično bavi s toaletnimi opazkami, o vsebini igre pa daje izkrivljeno sliko. Na žalost ne bo ustrezno njegovi želji, da bi drame nikjer več ne igrali. »Svoboda« v Dobrunjah jo je že igrala v režiji s. Moškriča, čigar igre priprajoča. Tudi mi hočemo upoštevati njegovo priporočilo! Ker je pa pri nas igrala »Rdeče rože« že javorniška »Svoboda«, »Razkrinkano moralo« pa pripravlja, uprizorimo mi še to sezono tretjo Moškričevo igro »Dani selc«. V nji nastopata dva Rojnika. Oba sta poslušna podjetniška hlapca, zato ju delavstvo prav tako požene kakor onega v »Polom«. Gospodje sodrugi, brž pripravite vrz za Moškriča ali pa vsaj okrožnico proti njegovim igram! Saj take so zdaj vaše vzgojne metode delavskih talentov!

V »Svobodi« očetovsko govorite o nasvetih in opominih, ki jih Čufarju menda ne mislite ponavljati. Pa vašem sedanjem mnenju on spleh

še nikoli ni nič dobrega in pametnega napisal. Vendar je bil več let lahko eden glavnih sotrudnikov »Svobode«. Njegovo prvo knjigo »Februarska noč« je Cankarjeva družba zavrnila, sprejela pa enakovredno delo intelektualca. A Čufar še do danes nima pojasnila, zakaj ste knjigo odklonili, dasi je to pisмено zahteval. Ko je potem povest vseeno izšla, je čutila centrala »Svobode« sodružno potrebo, da jo bojkotira s posebno okrožnico na podružnice. (Tudi »Polom« je bil deležen enakega blagoslova.) V reviji ste jo pa sploh zamolčali. Kje so torej Vaši nasveti?! Ker se sklicujete na »Književnost«, je treba povedati, da je res poročala o slabih in dobrih straneh »Februarske noči« in pozvala avtorja na studij. Prav ob »Polomu« pa ugotavlja njegov napredek. Kritiki »Februarske noči« je pa tudi sam napisal knjigo »Fašizem«, ki je doživela v »Delavski politiki« podobno oceno kakor »Polom« v »Svobodi«, zato je zapisal: »socialbirokrat ostane tudi kot kritik socialbirokrat, to se pravi, ne bi bil to, kar je, če ne bi podtikal neresnice.« Naj si tudi »Svoboda« zatakne to za klobuk!

Očitek lokalpatriotizma, češ da smo dramo igrali iz vljudnosti do rojaka, odločno zavračamo. »Polom« smo igrali zato, ker je resnična slika današnjega reševanja mezdnih sporov in proletarskih bojev. Razburjenje, ki ga je drama vzbudila, pa najbolj potrjuje njeno vrednost in aktualnost. (V ilustracijo je treba omeniti pismo tajnika ljubljanske Delavske zbornice, ki zahteva od jeseniške strokovne organizacije preiskavo, kdo je forsiral »Polom« na oder v našem Delavskem domu.)

Ne razburjajte se!

Ivan Sedej, predsednik Delavskega odra »Enakosti« na Jesenicah.

Alfonz Oblak, režiser »Poloma«.

Turneja našega pevskega zbora, 16. decembra, je prav lepo uspela. Popoldanski koncert v Kranju je bil vzlic slabemu vremenu in drugim neprilikam dobro obiskan. Kranjski sodrugi in sodružice so nas prisrčno sprejeli. Mala sodružica B. Bernardova nas je pozdravila s pesmijo »Družnost«. Sledil je govor našega sodruga, ki je sporočil pozdrave jeseniških kovinarjev, kratko pojasnil nastanek »Enakosti« in izrazil nado, da se spet združimo s Svobodaši tudi po imenu. Orisal je lepoto pesmi, a še posebej pomen proletarske borbene pesmi. Govor je bil večkrat prekinjen z aplavzom. Nato so pevci izvajali pod vodstvom s. Rinalda isti program ko na Jesenicah. Izvajanje je publika prisrčno sprejela. — V Trzinu je občinstvo napolnilo koncertno dvorano do zadnjega sedeža. Tudi tu je bil isti govor, isti program in isto navdušenje, čeprav so bili pevci od vožnje in popoldanskega koncerta že malo utrujeni. Med kranjskimi in trziškimi Svobodaši smo se prav dobro počutili, saj smo bili med sodrugi in sodružicami!

Rekordno število kulturnih prireditev je bilo v lanskem novembru in decembru v našem Del. domu. Začetkom novembra dve reprizi »Jakoba Rude«, 18. nov. prosvetni večer s kov. godbo, 25. naš pevski koncert, 2. dec. igra »Amer. tatvina«, 9. Cankarjev večer z javorniško »Svobodo«, 16. dec. repriza »Amer. tatvine«, 23. koncert koroških pesmi javorniške »Svobode« in potem še »Silvestrov večer«. Iz vsega se vidi visoka aktivnost »Enakosti« v kulturnih prireditvah. Vendar toliko izrabo energije ni več za priporočati, ker pri tolikšnih prireditvah pade njihova kakovost, česar pa ne smemo dovoliti. Poleg tega imamo pa še vsako nedeljo predavanja, ki so vedno uspešnejša. Zdaj se vrše ves popoldan, najsibo na Jesenicah ali na Javorniku. Predavanja so vedno aktualna in ob primerni diskusiji doprinesejo mnogo jasnosti v naše proletarske glave.

Uprava in uredništvo: Mestni trg 6-II. — Lastnik, izdajatelj in odgovorni urednik: Bratko Kreft, Mestni trg 6-II. — Štev. čekovnega računa »Književnosti« je 16,320. — Naročnina se plačuje v štirih obrokih po 16 Din. — Celoletna naročnina je 60 Din (za inozemstvo 80 Din). Posamezna številka stane 7 Din. — Rokopisi se ne vračajo. — Tiska tiskarna »Slovenija« v Ljubljani. Predstavniki Albert Kolman.